

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 9 Issue 2, A Tribute To Prof. Dr. Ali BİRİNCİ, p. 271-296, June 2017

DOI Number: 10.9737/hist.2017.535

Yeniçeri Ocağı, Bozulma ve Casusluk The Janissary Corps, Corruption And Espionage

Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL
(ORCID: 0000-0001-5353-1989)
Cumhuriyet Üniversitesi - Sivas

Öz: Avrupa'nın ilk düzenli ve daimi askeri birlikleri olan Yeniçeriler Osmanlı fetihlerinin genişlemesinde yadsınamaz bir katkı sağlamışlardır. Kuruluş yıllarında ocağa egemen olan disiplin ve padişaha itaat bu katkının oluşmasında kilit unsurlar olmuştur. Ancak zamanla gerek iç gerekse dış faktörlerin tesiriyle ocakta bir çözülme meydana gelmiş, o eski görüntü 16. asrın sonlarından itibaren yok olmaya yüz tutmuştur. 18. asrın başlarına gelindiğinde ise yok olma süreci tamamlanmıştır. Bu çalışma ana ve birinci elden kaynaklar ışığında ve casusluk ekseninde söz konusu sürecin oluşmasına zemin hazırlayan sebeplere bir yenisini eklemek veya bozulmanın sonuçlarından birisine işaret edebilmek temel gayesiyle oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeniçeri Ocağı, Disiplinsizlik, Casusluk, Düşman Casusları

Abstract: The Janissaries who were the first regular and permanent corps of Europe contributed undeniable benefit for the expansion of the Ottoman conquests. The discipline dominant in the years of establishment and obedience to the Sultan were the key effect for occurring of this additive. However, in time dissolution happened in the corps with the effect of inner and outer factors, that old image nearly disappeared from the ends of the 16th century. This disappearing process finished in the beginning of the 18th century. This study was created to add a new one about the reasons those prepared the ground for the mentioned process or to point out the results in the light of the main and first hand sources and in the axis of espionage.

Keywords: The Janissary Corps, Indiscipline, Espionage, Enemy Spies

Giriş: Yeniçeriler Hakkında

Çalışmanın daha iyi bir şekilde ortaya konulabilmesi gayesiyle Yeniçeri Ocağı'nın kuruluş, gelişim ve sahnedeki çekiliş serüveninin burada kısaca aktarılmasının fayda sağlayacağı düşünülmüş, yine çalışmanın bütünlük ve amaçtan sapmaması için çok özel ve detay bilgilere yer vermekten özellikle kaçınılmıştır. Bilindiği üzere, Orhan Bey zamanında Osmanlılarda Türklerden yaya ve müsellemler adıyla askerî birlikler oluşturulmuştu. Seferler sırasında belirli bir ücret ödenerek veya birtakım vergi muafiyetleri sağlanarak cepheye sürülen bu kuvvetler barış zamanlarında memleketlerine dönüp kendi işleriyle uğraşırlardı.¹ Ancak ilerleyen süreçte gerek disiplinsiz davranışları gerekse atlı olmaları nedeniyle kale kuşatmalarındaki yetersizlikleri² görülünce daimî ve muvazzaf bir orduya duyulan gereksinim arttı. Yeniçeri Ocağı'nın kuruluş serüveni bu şekilde başlamış oldu. Bu başlangıç için kesin bir tarih vermek hayli güçtür, ihtimaller ise Edirne'nin fethini takip eden 1362-1363 yıllarına

¹ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi, (1243-1453)*, C. I, Barış Kitabevi, Ankara 1999, s.223.

² *Kavanin-i Yeniçeriyân*, Yay. Haz. Tayfun Toroser, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2011, s.55; Ahmet Cevad, *Tarih-i Askeri Osmanî (Yeniçeriler)*, Kitab-ı Evvel, İstanbul 1299, s.7.

odaklanır.³ Nitekim Edirne'nin alınmasından sonra daha batıya doğru ilerleme fikrinin geliştiği günlerde devrin ulemasından Karamanlı Molla Kara Rüstem "Hristiyan esirlerden istifade edilmesinin faydalı olacağı" düşüncesini bir sohbet esnasında Çandarlı Kara Halil'le paylaşır. Bu düşünce kendisine arz edilince Sultan I. Murad (1326-1361) tarafından da tereddütsüz kabul edilir. Bunun üzerine o esnada seferde bulunan Gazi Evrenos'a "pençik kanununa uygun olarak savaş esirlerinin beşte birini devlet hazinesi adına alıkoyması" yönünde bir emir gönderilir. Bu şekilde kapıkulu ocaklarının temeli de atılmış olur. Zira Gazi Evrenos'un seferden bir hayli esirle dönmesi üzerine Kara Halil, onların önce Türkçeyi ve Türk adetlerini öğrenmeleri için Türk ailelerinin yanına verilmelerinin uygun olacağını tavsiye eder. Bu usul benimsenir ve Müslüman edilen esirler 3-4 yıllığına Türk ailelerinin yanında kalmaya başlarlar. Bu sürecin sonunda İslamiyet'i ve Türkçeyi öğrenmiş bulunan askerlerin Ocağa alınıp ak-börk giydirilme işlemleri ve dolayısıyla Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşu da tamamlanır.⁴

Kuruluşu takip eden yıllarda Ocak, sayı ve nüfuz bakımından sürekli bir artış gösterecektir.⁵ 16. asrın ortalarına gelindiğinde ise bütün teşkilatıyla eksiksiz ve mükemmel bir hal almış, aynı şekilde de hizmet görmüştür. Bu cümleden olarak, Ocağın kuruluşundan 16.asrın ilk on senesine kadar geçen süre zarfında kesinlikle bekâr olan Yeniçeriler daima kışlalarında⁶ oturup eğitim almışlar, bu sayede harp sanatını disiplin içerisinde öğrenmişlerdir. Sefer olunca da büyük bir istek ve şevkle, daha da önemlisi herhangi bir fire veya geçilen yerler ahalisine zarar vermeksizin cepheye koşmuşlardır. Savaş süresince de hassa kuvvetini oluşturdukları padişahın emir ve kumandası altında bulunup onun muhafaza edilmesini kendileri için en büyük vazife ve onur bilmüşlerdir.⁷

Kuruluşundan itibaren Ocağa hâkim olan söz konusu katı disiplin ve mutlak itaat Yeniçeri Ocağı'nı devrinin en mükemmel ordusu kılmıştı. Ancak mükemmeliyet çok uzun sürmedi. 16. asrın ortalarından itibaren durum tersine döndü.⁸ Yeniçeriler imparatorluk merkezinde ve taşrada sosyal ve politik tabanda kök salmaya başladılar. Yönetimi etkileyen başlıca unsur haline dönüştüler. İsyanlarda, özellikle de hal ve cüluslarda sahnenin hep en önünde yer aldılar. Siyasete sürekli müdahale edince siyasetçinin bir aleti olmaktan kurtulamadılar.⁹ Süreç,

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, C. I, TTK, Ankara 1988, s.144-145.

⁴ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fi Kavânin-i Âl-i Osmân*, Haz. Sevim İlgürel, TTK, Ankara 1998, s.144-145; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. VIII, İstanbul 1301, s.4; Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, Doğan Kitap, İstanbul 2015, s.21-25; Mücteba İlgürel, "Yeniçeriler", *MEB.İA*, C.XIII, Eskişehir 1997, s.386.

⁵ Uzunçarşılı'nın tespit ettiği üzere, Yeniçerilerin sayısı, Ankara Savaşı (1402) sırasında 10 ila 12 bin kadardı. Bu sayı Kanuni devrine gelinceye kadar da aşağı yukarı korunmuştu. Ancak 16.asrın son yarısından itibaren ocak mevcudu sürekli ve süratli bir artış göstermiştir. Nitekim 1598'de 35 bine, II. Süleyman'ın cülusunda 70 bine ulaşmıştır. Hatta Raşid Tarihi'nde Yeniçeri mevcudunun 1715 Mora seferi sırasında 100 binden fazla olduğu kaydedilmiştir. Bkz. Uzunçarşılı, *age*, s.611-620; Yeniçeri Kâtibi Hasan'ın 1711 Prut seferi için "daha evvelki hiçbir seferde bu kadar büyük bir Yeniçeri ordusu görülmemiştir" demesi de esasında Yeniçeri sayısındaki artışın bir ifadesi olmuştur. Bkz. Yeniçeri Kâtibi Hasan, *Prut Seferi'ni Beyanımdır*, Haz. Hakan Yıldız, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008, s.21. Bazı kaynaklarda ise 1700'lerin sonlarında 20 bini İstanbul'da olmak üzere toplam 120 bin Yeniçerinin var olduğundan ve 150 bin kadar da askerlikle ilgisi olmayan esami sahibinin bulunduğu bahsedilmektedir. Bkz. D'Ohsson'dan naklen Cemal Kafadar, "Yeniçeriler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.7, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1994, s.474.

⁶ İstanbul'daki ilk kışlaları fethin hemen ardından bugün Şehzadebaşı olarak bilinen mahalde ve kargir binalardan mürekkep olarak bizzat Fatih tarafından yaptırılmıştı. Kanuni zamanında ise Yeniçeriler için Aksaray'da ahşap ve yarı ahşap yeni ve büyük bir kışla yaptırılmıştır. Bundan sonra eski kışlaya "eski odalar", Aksaray'daki yeni kışlaya da "yeni odalar" adı verilmiştir. Bkz. Ahmet Cevad, *age*, s.28-33; Koçu, *age*, s.93-94.

⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C.V, İstanbul 1301, s.190; Uzunçarşılı, *age*, s.288, 477.

⁸ İlgürel, *agm*, s.385, 389.

⁹ IV. Mustafa'nın saltanatının hemen başında azledilen devlet ricalinin sürgün yemekten kurtulmak için "buna ne çare, bunun çaresi Yeniçeri taifesi mülahazasız taifedir. Bunları tahrik edelim, ayaklansınlar, çaresi budur" şeklindeki beyanları durumu özetler. Bkz. *Yayla İmamı Tarihçesi (Tarih-i Vekayi-i Selimiyye)*, Marmara Nadir Eserler Kütüphanesi, Demirbaş nr.12917/Y038, s.14.

askerlik yeteneklerinde hissedilir bir zayıflama, harp etme kabiliyetlerinde gizlenemez bir yitirilişle, yani doğal olanla sonuçlandı.¹⁰ Bu gelişme, süreci çıplak gözle, ama keyifsiz bir şekilde seyredenlerin ortak kanaatidir. Onlardan birisi olan ve III. Selim devri hadiselerini anlatan Mustafa Necib Efendi, önceki intizam ve itaatlerine dikkat çektikten sonra, Yeniçerilerin kendi devrindeki kabahatlerini anlatmak için cilt cilt eserler yazmak gerektiğini vurgular. Onun ifadesiyle, “Yeniçerilerin uygunsuzlukları artık tahammül derecesini aşar. Öyle ki devletin açtığı seferler sırasında İstanbul’dan düşman üzerine varıncaya kadar, güzergâhları üzerinde bulunan yerler ahalisinin mallarını gasp etmekten ve ırzlarına geçmekten geri durmazlar. Düşmanla karşı karşıya gelindiğinde ise boş yere ortalığı karıştırır, emirlere itaat etmez ve bu şekilde düşmanın galip gelmesine en güçlü vasıta olurlar. Velhasıl artık Yeniçeri yadigârlarında diyanet, hamiyet ve harbe rağbet tamamıyla kaybolmuştur.”¹¹ Benzer ifadelere devrin diğer tanıklarının eserlerinde de rastlamak mümkündür. Onlara kulak verilecek olursa gasp, yağma, tecavüz, hırsızlık, içki ve kumar gibi nice uygunsuzluk neredeyse 19. asrın başlarında Yeniçeri ismiyle örtüşür bir hale gelmiştir.¹² Böyle olunca da çok ağır ithamlara maruz kalmaktan kurtulamamışlardır. Mesela, Vaka-yi Hayriye sırasında Yeniçerilerle yapılan çatışmaların içinde bizzat bulunduğu ve birçok Yeniçeriyi telef etmiş olduğundan bahseden Aynî, manzum olarak kaleme aldığı Nusretnâme isimli eserinde Yeniçeriler ve kumandanları için “*müfsit, hilekâr, fitneci, günahkâr, hain, asi, kalleş, devletin nimetini inkâr edenler*” gibi sıfatlar kullanmıştır.¹³

İ.H. Uzunçarşılı da Yeniçeri uygunsuzluklarına bazı halkalar ekler: “kadın ve erkeklere musallat olmak, barikatlar kurup birbirleriyle çatışmak, tüccar, esnaf derken ameleiyi haraca bağlamak ve bunun göstergesi olarak da limanlara yanaşan gemilere mensubu oldukları Yeniçeri ortasının¹⁴ özel işaretini asmak” gibi.¹⁵ Bahsedilen bütün bu hallerinden dolayı Cevdet Paşa Yeniçeriler için oldukça manidar teşhis ve teşbihlerde bulunmaktan kendini alamamıştır. Ona göre, Osmanlıların iliğine kadar işleyen Yeniçerilik Devlet-i Aliyye’nin kalbindeki bir *seretan* (kanser) illetine benzer¹⁶ ve Yeniçeriler de “kemirici bir hastalık gibi” Osmanlı topraklarına yayılmıştır.¹⁷

Her ne kadar bu çalışmanın temel amacı olmasa da konuyla pek bir alakadar olduğundan, bir zamanlar düşmanın yüreğine büyük korkular salan Yeniçeri ordusunun bozulma sebeplerini de kısaca sıralamak icap ediyor. İlk sırada elbette imparatorluğa musallat olan tereddidi var.¹⁸ Yeniçeriler bu yozlaşmadan hisselerine düşeni almakta hayli aceleci davrandılar. Sonra devşirmelerin Türk ailelerinin yanına verilmesinde suiistimaller görüldü. Bir müddet sonra da Hristiyanların devşirilmesi usulü tamamen terk edildi. Müslümanlardan Yeniçeri yazılmasına izin verildi. Müslümanlar ise serbestliğe alıştıklarından kendilerine kul muamelesinde

¹⁰ Ebubekir Efendi, *Vak’a-i Cedid*, Tıp ve Fen Kitaphanesi, İstanbul 1332, s.10.

¹¹ Mustafa Necib Efendi, *Sultan Selim-i Sâlis Asrı Vekayi’i...*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1280, s.5-6.

¹² Georg Oğulokyan’ın *Ruznamesi, 1806-1810 İsyanları, III.Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa*, Trc. Hrand D. Andreasyan, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1972, s.53-54; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi, (Tarih-i Sultân Selim-i Sâlis ve Mahmud-ı Sâni)*, C. I-II, Haz. Mehmet Ali Beyhan, TTK, Ankara 2003; Fahri Ç. Derin, “Tüfengcibaşı Arif Efendi Tarihçesi”, *Belleten*, C. XXXVIII, nr.151, Ankara 1974, s.438.

¹³ Mehmet Arslan, “Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair Edebî Bir Metin: Aynî’nin Manzum Nusretnâmesi”, *Osmanlı Edebiyat, Tarih, Kültür Makaleleri*, İstanbul 2000, s.332-335, 357-369.

¹⁴ Ocak istilâhında bir yayabaşı veya çorbacı komutasındaki her bir tabura “orta” denilirdi. Bütün Yeniçeriler 196 taburdu. Yeniçeriler; cemaatliler, bölüklüler ve sekbanlar adıyla üç sınıfa ayrılmıştı. 196 ortanın 101 ortası cemaatli, 61 ortası bölüklü, 34 ortası da sekban ortalarıydı. Ocağın en küçük birliğini teşkil eden bir Yeniçeri ortasının kadrosu 60-70 neferdi. (Bkz. Koçu, *age*, s.67, 70).

¹⁵ Uzunçarşılı, *age*, s.515.

¹⁶ Cevdet Paşa, *Tezâkir, 40-Tetimme*, Yay. Haz. Cavid Baysun, TTK, Ankara 1991, s.219.

¹⁷ *Tarih-i Cevdet*, c.VIII, s.287-288.

¹⁸ İlgürel, *agm*, s.385, 389.

bulunmak zorlaştı.¹⁹ Derken her çöküşün habercisi olan rüşvet işbirlikçileriyle beraber Ocağın kapısından sessizce içeri giriverdi. Onları disiplinsizlik takip etti. Mali açmazları da unutmamak gerekiyor. Malum, Yeniçerilerin sayısı “*lazım değilken*”²⁰ süratle artınca masraflar da aynı yönde seyretti. Hazine tam takır olunca da devlet çareyi vergi artırımında gördü.²¹ Bunun ardından baş gösteren huzursuzluk da cabası oldu. Sebepleri çoğaltmak mümkündür, ancak çalışma içerisinde yeri geldiğince değinilecek olanların da bulunduğunu belirterek meseleye burada bir virgöl koymakta fayda var.

Siyaset, Yeniçeriler ve Casusluk

Örnek hadiseler üzerinden konunun aktarımına geçmeden evvel Yeniçeri adını casus veya casusluk kelimelerinin yer aldığı cümlelerle zikreden tarihî kayıtların varoluşuna zemin hazırlayan gelişmelere de göz atmak gerekiyor. Yeniçerilerin sefer yokken kışlaları, seferler sırasında ise ordugâh dışında görevlendirilmeleri yahut gezinmeleri, bir de sefer olsun olmasın Yeniçerilikle ilgisi olmayan kimselerin Ocağa sızıntı yapmaları bahsedilen gelişmenin merkezinde yer alır. Meseleyi biraz açmak gerekirse, malum olduğu üzere Yeniçerilere barış zamanlarında Ocak ve askerlik işleri dışında İstanbul ve taşrada türlü vazifeler yüklenmişti. Toplantı yapıldığı günlerde nöbetleşe Divan-ı Hümâyûn muhafızlığı yapmak İstanbul’daki görevlerinden birisi, hatta en önemlisiydi. Başkentteki yabancı elçilikler için kolluk veya güvenlik demek olan yasakçılık vazifesi de padişaha olan bağlılıkları²² münasebetiyle Yeniçerilerden seçilen kimselere verilmişti.²³ Bursa, İzmit ve Edirne başta olmak üzere önemli şehirlerin yol ağzları gibi kilit noktalarının güvenlik ve denetimini sağlamak, ayrıca hükümetin o yerler için koyduğu yasakları uygulamak demek olan şehir yasakçılığı görevine de daima Yeniçeri erleri gönderilirdi. M. Akdağ, ister devleti ister halkı ilgilendirsin Yeniçerilerin askerlik vazifelerinin dışındaki bu işlerde kullanılmalarının ilerleyen zaman içerisinde, özellikle 16. asrın ikinci yarısından itibaren ülke yönetimi üzerinde büyük tehlikeler doğurmaya başlayacağı hakikatine ilk dikkat çekenlerden birisi olmuştur.²⁴ O tehlikenin nasıl oluştuğuna dair çarpıcı misallerden birisi ise III. Selim devrinde yaşanmıştır. Fransa elçisi Sebastiyani Osmanlı İmparatorluğu’nu bir gaileye uğratarıp, Fransa’nın yardımına muhtaç bırakmak ve bu vesileyle Osmanlı topraklarına, belki İstanbul’a asker sokabilmek üzere kendi elçilik yasakçılarının bağlı olduğu Yeniçeri ortalarının ileri gelenlerine ara sıra hediye ve para, bazen de “sizin vükelanızın Nizam-ı Cedit’i kurmaktaki gizli gayeleri Yeniçeri Ocağı’nı ilga ederek sizlerin maaşlarını kendilerine bağlatmaktır. İmparatorumuz bu durumdan haberdar olup sizin halinize üzülmüyor” tarzında sözlerle Ocak mensuplarını kışkırtmaktan geri durmazdı. Dahası İngiliz donanması İstanbul’a geldiği vakit “bu gemiler buraya devlet ricalinin davetiyle geldi” diyerek Yeniçeri Ağası Pehlivan Ağa’yı aldatıp inandırmıştı. Pehlivan Ağa da zihni boş ve saf bir adam olduğundan “düşman bizim içimizde imiş” diye sokaklarda alenen devlet ricalini zemmederek gezer olmuştu.²⁵

Yukarıda sıralananlar, Yeniçerilerin resmî görevler çerçevesinde dışarıdaki dünya ile olan temaslarından bazılarıydı. Bir de evliliğe ve esnaflığa soyunma gibi kişisel teşebbüs neticesinde yaşanan gelişmeler vardır ki bundan sonra Yeniçeriler için dışarıdaki dünya ile kastedilenin evleri mi yoksa kışlaları mı olduğu sorusuna bir cevap üretmek hayli güçleşiyor.

¹⁹ *Tarih-i Cevdet*, c.VIII, s.4-5.

²⁰ *Kitâb-i Müstetâb (Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar)*, Haz. Yaşar Yücel, TTK, Ankara 1988, s.2.

²¹ *Koçi Bey Risâlesi*, Haz. Zuhuri Danişman, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985, s.62-63; Daniel Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, Çev: Ülkün Tansel, İstanbul 2004, s.149.

²² *Kavanin-i Yeniçeriyân*, s.74.

²³ Uzunçarşılı, *age*, s.321-324.

²⁴ Akdağ, *age*, s.77-78.

²⁵ Ahmet Cevad, *age*, s.262-263.

Zaten Yeniçeri sistemindeki en esaslı değişimin “evliliklerle” birlikte başladığı tarihçilerce tartışmaya çok fazla gerek duyulmadan kabul edilen bir husustur. Biraz evvel de işaret edildiği üzere başlangıçta, kumandanları veya Ocak zabitleri demek olan “çorbacılar” dışında Yeniçerilerin evlenmeleri kesinlikle yasaktı. Öyle olunca da vakitlerinin çoğunu kışlarında oturup düzenli bir şekilde talim görmeye geçirirlerdi. Evlilik yasağı 16.asrın başlarından itibaren esnemeye başladı. İlkın Yavuz Sultan Selim (1512-1520), ardından da Kanuni Sultan Süleyman devrinde (1520-1566) iş göremez duruma geldiği için emekli edilen ve tekaüt ulufesi bağlanan yaşlılarla, sınırları bekleyen bazı Yeniçerilere mahsus bir ayrıcalık olmak şartıyla evliliklere izin verilmeye başlanmıştı. İlerleyen süreç içerisinde esneme arttı, evlilikler yaygınlaştı. Nihayet Yeniçeriler evlilik hususunda serbest bırakıldılar. Öyle olunca da evlenenlere kışları dışında yaşama izni tanımak gerekti ve süreç yine beklenen neticeyi verdi: Askerlik nizamı şirazededen çıkıp büsbütün perişan oldu. Kışlalar işe yaramaz bekârlarla adeta birer han odasına dönüştü. Yeniçeri çoğunluğu için geçerli olan “bekâr olma-kışlada kalma” durumu tamamıyla tersine döndü. 18. asra gelindiğinde ise artık kışlada kalan Yeniçeri sayısı yok denecek kadar azdı.²⁶ Bu durumu bizzat müşahede ettiği mutlak, ancak ismi muğlak olan Kavanin-i Yeniçeriyân’ın devşirme kökenli bir Yeniçeri olan müellifi²⁷ eğer ciddiye alınmış olsaydı belki Yeniçerilerin kaderi imparatorluğunkiyle bir olurdu. Çünkü o, Ocağın başlıca bozulma sebebi olduğuna vurgu yapılan evlilikler için daha 1606 senesinde “bundan böyle Yeniçeriye evlendirmemek gerek diyor ve ekliyordu: “şimdi Acemiler arasında bile evlenmişler vardır. Öylelerine tembih edip; her kim evlenirse Yeniçeri yapmayıp, Acemi arasından da çıkarırız demek gerekir. Yeniçerinin hepsi bekâr olunca her biri iş bilir ve iş üstünde olur, Ocak’ın kanun ve kaidelerini öğrenir, bütün yoldaşlar odada mevcut olur, gittikleri yerde de yüz aklığı göstermek kesin olur.”²⁸ Ama bunlardan hiçbirisi olmadı, olmadığı gibi bir de evliliklerle birlikte ortaya çıkan ve “kuloğlu” denilen Yeniçeri çocuklarının istihdam edilmeleri meselesi baş gösterdi.²⁹

Yeniçerilerin evlenmelerinin ve kışla dışında gezinmelerin bir de şehri ve şehirliyi ilgilendiren kısmı var elbette. Evlenmelerin yaygınlaşmasıyla İstanbul’daki kiralık evler Yeniçeri aileleriyle dolup taşmaya başlıyor. Hanlar, bekâr odaları ve kahvehaneler diğer pek çok Yeniçerinin ve kapağı Ocağa atmak isteyen işsiz güçsüz Yeniçeri adaylarının bir çekim merkezi haline dönüşüyor. Tüccarı, esnafı ve halkı haraca bağlamak, soymak ve yağmalamak gibi her türden uygunsuzluğun Yeniçeri isminin yanında daha sık yer almaya başlaması da bundan sonradır.³⁰ Uzun ve yorucu savaşlar neticesinde ortaya çıkan malî bunalım ise bu birlikteliği artırmıştır. Zira devlet Yeniçeri maaşlarını ödemekte güçlük çekmeye başlamış, ek malî gelir sağlama amaçlı tağşişler ise fiyatların yükselmesine neden olmuştur. Buna bir tepki olarak gelişen Yeniçeri ayaklanmaları ise bazen vezirleri kellelerinden bazen de padişahları tahtından etmiştir. Yeniçerilerle esnaf loncaları ve şehirliler arasındaki bağın güçlenmesi bu bunalım döneminde gelişen hadiselerdendir. Nitekim askerlik çekici ve yüksek gelir sağlayan bir meslek olmaktan çıkınca Yeniçeriler artık esnaf loncalarına girip ticaret ve zanaatla uğraşmayı tercih ettiler.³¹ 19. yüzyılda görülen isyanların hemen başında Yeniçeri zabitlerinin

²⁶ *Kavanin-i Yeniçeriyân*, s.36, 40, 58-59; *Koçi Bey Risâlesi*, s.45; *Tarih-i Cevdet*, c.V, s.190; c.VIII, s.4-5; Uzunçarşılı, *age*, s.172, 306-307, 477-478; Erdal Küçükalyağın, *Turna’nın Kalbi, Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşilik*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 2013, s.137.

²⁷ Mehmet Mert Sunar, “Ocak-ı Âmire’den Ocak-ı Mülga’ya Doğru: Nizâm-ı Cedîd Reformları Karşısında Yeniçeriler”, *Nizâm-ı Kadîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, Ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul 2010, s.500-501.

²⁸ *Kavanin-i Yeniçeriyân*, s.204.

²⁹ Orhan Sakin, *Yeniçeri Ocağı, Tarihi ve Yasaları*, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2011, s.57.

³⁰ Kemal Beydilli, “Yeniçeri”, *TDV.İA*, C.43, İstanbul 2013, s.459.

³¹ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yay., İstanbul 2009, s.140, 170.

ilk adım olarak İstanbul'un çarşılarına, han ve iskelelerine karakullukçular göndererek esnafı isyanlarına katılmaya ve kendilerine destek olmaya davet etmeleri bu sebeptir.³²

Adlarının türlü uygunsuzlukların yanında casuslukla anılmasını doğuran süreç, Yeniçerilerin sadece yukarıda anlatıldığı gibi kışlarından çıkıp dışarıdaki dünya ile temas kurmalarına bağlı olarak ortaya çıkmamıştır. Mesela, Selanikli Yahudi tacirler nispeten erken sayılabilecek bir tarihte Yeniçeri gruplarıyla özel bir ilişki kurmuşlardı. Yeniçeri Ocağı'nda Ocak Bezirgânı denen ve Yeniçeri birliklerinin levazım işlerini düzenleyen bir tür özel girişimci yahut iâşe subayı gibi hareket eden bir görevli vardı ve görevini de Yeniçerilik kaldırılıncaya kadar sürdürdü.³³ İşte bu Ocak Bezirgânlığı içinde bazen Yahudilere rastlanmaktaydı.³⁴ Onlardan bazılarının da kimi zaman devlete ihanet ettikleri bilinmektedir. Mesela 20 Ağustos 1808 tarihinde Ocak Bezirgânlığı görevini yürütmekte olan bir Yahudi'nin Ağa Kapısı'nda boğdurulduktan sonra kesik başının "devlete ihanet ettiğine ve kendisine düşmeyen işlere karışmış olduğuna" dair bir hafta ile birlikte Kapı dışına konulmuş olduğu, o günün canlı tanıklarından birisi olan Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi'nde geçmektedir.³⁵

Yeniçeriler "orta sandığı" denilen Ocağın finans fonunun işletilmesi dolayısıyla sadece Yahudi değil, Ermeni kökenli büyük sermaye sahibi sarraflarla da zaten yakın maddi ilişkiler içindeydiler.³⁶ Her ne kadar ortada dönen meblağlar mütevazı de olsa, bu tip finansal ilişkilerin orta rütbeli Yeniçeri zabitelerinin farklı toplumsal kesimlerle geniş kapsamlı güç ilişkilerine girmesine imkân tanıdığı şüphesizdir.³⁷ Dahası Yeniçeri Ocağı'nın bir sıhhiye teşkilatı vardı. Bu teşkilat içerisinde de Müslümanlardan başka Yahudi tabip ve cerrahlar çalışmaktaydı.³⁸

Bütün bu ilişki ağı ise Osmanlı saray çevresindeki hizipleşmelerin artmasına bağlı olarak Yeniçerilerin ayartılıp kullanılmasını mümkün kılacak zemini yaratmaya yetmiş olmalıdır. Saray çevresinde hiziplerin oluşum ve gelişim süreci, yani monarşik mutlakiyetçilik yönünde gelişen akımı ters çeviren ve giderek padişahı otoriteden olmasa bile iktidardan yoksun bırakan ve 1660'lara geldiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nu neredeyse padişahın yalnızca unvanının kaldığı bir tür oligarşiye döndüren sürecin başlangıcı Sultan Süleyman'ın saltanat dönemine kadar uzanır. O, dokuz sadrazamını kendi kızları ve kız kardeşleri ile evlendirdi. 17. yüzyılda adeta siyasî bir uygulama haline gelen bu tarz akrabalık ilişkileri neticesinde devlet adamları, sözcüğün tam manasıyla saray hane halkı arasına dâhil oldular ve böylece iktidara yakın güçlü aileler, dolayısıyla siyasal hizipler oluşmuş oldu.³⁹ Bundan sonra devşirmelerle, yani Hristiyan dönmeler ve onların soyundan gelenlerle 11. yüzyılda Anadolu'da yaşamış Türkmenlerin soyundan gelen ve Osmanlıların çok güçlü olduğu asırlarda yönetimde bulunan Türk aristokrasisi arasında şiddetli bir rekabet yaşandı. Kazanan ise birinci grupta yer alanlar oldu ve Kanuni'nin saltanatının ortalarına doğru, Sadrazam İbrahim Paşa döneminden (1523-1536) itibaren devşirmeler sistemin kontrolünü ele geçirdiler. Türk aristokrasisini yönetici sınıfın dışına ve atalarından miras Anadolu topraklarına ittiler ve akabinde sultanlar üzerinde egemenlik kurmak için kendi aralarında çatışmaya başladılar. Bundan sonradır ki şehzadeler bu çatışmadan üstün çıkan ve kendilerini destekleyen devşirme gruplarına, ayrıca annelerinin

³² Sunar, agm, s.521.

³³ Bernard Lewis, *İslam Dünyasında Yahudiler*, Çev: Bahadır Sina Şener, İmge Kitabevi, İstanbul 1996, s.154, 197.

³⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. III, İstanbul 1302, s.21-83-84; Uzunçarşılı, *age*, s.495.

³⁵ *Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi, 1806-1810 İsyancıları, III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa*, s.35.

³⁶ Sakin, *age*, s.70.

³⁷ Sunar, agm, s.520.

³⁸ Mesela 1811 tarihli bir dilekçeyle maaşını almak için Sadarete müracaat eden Daviçon isimli Yahudi'nin imzası "bende Daviçon Sertabib-i Ocağ-ı Yeniçeriyân" şeklindeydi. Bkz. Uzunçarşılı, *age*, s.405-406.

³⁹ Goffman, *age*, s.149; Ahmet Elibol, "Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü", *Akademik Bakış*, C.3, S.5, 2009, s.30-31.

sarayda sahip oldukları güce bağlı olarak Osmanlı tahtına oturur hale geldiler.⁴⁰ Kitab-ı Müstetab'ın meçhul müellifi bu sorunu daha 17. yüzyılın ilk yarısında teorik olarak teşhis etmiş benziyor. Onun ifadesiyle, “devrin Osmanlı ricali arasında müthiş bir “haset”lik vardı. Bu nedenle sürekli birbirlerinin aleyhine çalışmaktan geri durmazlardı. Sadrazamlık makamına gelenlerin işi gücü hep kin ve intikamdı. Bu nedenle rüşvet ve diğer kanunsuz eylemler alıp başını gitmişti. Velhasıl Devlet-i Aliyye'nin temeli kazılmak üzereydi.”⁴¹

İktidarı ele geçirme ve onu daima elde tutma mücadelesinde başarılı olmanın vasıtalarından birisinin oluşturulacak gelişkin bir istihbarat ağıyla bütün gelişmeleri zamanında ve eksiksiz olarak öğrenmek olduğu tarihî bir hakikattir. Bu hakikat, yukarıda bahsedilen hizipler arası mücadeleler de hesaba katılınca “imparatorluk içerisinde Yeniçeri Ağa'larından sadrazam ve padişahlara kadar bütün üst düzey yöneticilerin hizmetlerinde casuslar bulundurma alışkanlıklarının Sultan Süleyman zamanında oluşturulan ve 18. yüzyılda geliştirilen bir geleneğe dayandığı”⁴² yönündeki iddiaları kabullenmeyi kolaylaştırıcı bir etkiye sahip oluyor. Nihayet Ermeni, Rum ve Yahudi sermayedarların, hizipler arasındaki iktidar mücadelesinin yaşandığı sahnedeki yerlerini almalarıyla Yeniçerileri içine çeken sürecin nasıl daha tehlikeli bir hal aldığı anlamak da güç olmaktan çıkıyor. Anımsanacağı üzere, fethin ardından İstanbul'un siyasî ve ticarî hayatındaki egemenliklerini yitiren İtalyanların yerini Osmanlı tebaasından gayrimüslimler, özellikle de Rum, Ermeni ve Yahudiler almıştı. Zira Fatih'in kayırdığı Yahudi⁴³ ve Rumlar onun saltanat döneminde Osmanlı maliyesi ve politikasında aktif bir rol oynadılar. Eski Bizans aristokrasisini oluşturan Palaeologos, Kantakuzenos, Khalkokondyles ve Rhali gibi aileler, Fatih ve halefleri döneminde hep ünlü mültezimler olarak varlıklarını sürdürdüler. Bunlara 16. asrın ikinci yarısında Avrupa'dan İstanbul'a göç etmek zorunda kalan Yahudiler de dâhil oldu. Yahudi banker ve mültezimler bilhassa Osmanlı maliyesi ve uzak mesafe ticaretinde üstün bir konuma kavuştular. Özetle bütün bu gayrimüslim çevreler gerek kendilerine sağlanan çeşitli imtiyaz ve vergi muafiyetleri gerekse iltizam, İstanbul'un iaşesi, gümrük ve madenlerin işletmeciliği gibi büyük kâr sağlayan işler sayesinde hatırı sayılır bir sermayeye ulaştılar. Öyle olunca da zaman içerisinde Osmanlı sarayı ve devlet maliyesi için vazgeçilmez bir unsura dönüştüler.⁴⁴ Zaman ilerledikçe faaliyet alanları haliyle malî konuların dışına taşdı. Hatta 16. asrın ikinci yarısından itibaren atama ve aziller derken imparatorluğun iç ve dış siyasetinde yön verici etkileri söz konusu oldu.⁴⁵ Özellikle servetleri ve zekâsı sayesinde sultanlar ve yönetici sınıfın liderleri için vazgeçilmez birer hekim⁴⁶, finans uzmanı, siyasi ve diplomatik danışman olan Yahudiler vardı. Maddi durumu ne olursa olsun hemen bütün Osmanlı aileleri de Yahudi doktorlardan ve onların maharetli tedavilerinden faydalandılar. Bu insanlar bir yandan sağlık hizmetleri sunarken öte yandan da kendi nüfuzlarını daha az nüfuz sahibi Yahudi dindaşlarına yardım etmek ve onları korumak için kullanıyorlardı.⁴⁷ Dahası 17. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nda tercüman, hekim veya elçi olarak görevlendirilen, saraya giren, padişah ve

⁴⁰ Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, Çev: Meriç Sobutay, Kapı Yay., İstanbul 2008, s.171-172.

⁴¹ *Kitâb-i Müstetâb*, s.2.

⁴² *Dünya Casusluk Tarihi*, I, Ed. Ercan Arıklı, Artel Yay., İstanbul 1974, s.15.

⁴³ “Türkleri sevinçle karşılayan Yahudiler Bizans'ın son döneminde yaşadıkları yerlerde, özellikle Haliç'in her iki yakasında ve sonradan Türklerin Galata dediği yerlerde kalmaya devam ettiler. İşte bu yüzden II. Mehmed, zanaatkârlığı, endüstriyi ve ticareti canlandırmaya yardım etmeleri için Yahudileri seçti.” Bkz. Shaw, *age*, s.46.

⁴⁴ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, Çev: Halil Berktaş, Eren Yay., İstanbul 1997, s.260-263.

⁴⁵ Lewis, *age*, s.153, 165.

⁴⁶ Osmanlı sarayında hizmet eden ilk hekimler arasında, II. Murad'ın (1421-1451) başhekimisi olan ve Sultan'ın ona Galon (Galen) unvanını verdiği İshak Paşa vardı. Bkz. Shaw, *age*, s.134-135.

⁴⁷ Shaw, *age*, s.134-137.

çevresiyle yakın ilişkiler kuran Rum, Ermeni ve Yahudi gibi gayrimüslimlerin yanı sıra Arap, Gürcü, Tatar, Arnavut, Boşnak gibi sonradan Müslüman olan ya da devşirme olarak yetişen kimselerin zaman zaman casusluk yaptıklarından ve bir takım cinayetlere karıştıklarından bahsedilmektedir.⁴⁸ Mesela, Osmanlı sarayındaki nüfuz sahibi hekimlerden birisi olan Fatih Sultan Mehmed'in hekimi Venedikli Yakub Efendi'nin (Üstat Jacoba) Sultan'ı öldürmek ya da en azından onu Venediklilerin İtalya yarımadasındaki gücünü arttırmak için Roma'ya saldırmaya ikna etmek gayesiyle Venediklilerce kullanılmak istendiğinden bahsedilir.⁴⁹

Askerî kanadı temsil eden Yeniçerilerin buraya kadar aktarılan sürecin dışında kalması tarihi realiteye aykırı olurdu. Çünkü iktidara sahip olma savaşından üstün çıkmak isteyen kişi veya hizipler tarih boyunca hep askerî kanada yaslanmak mecburiyetini hissetmiştir. Bu mecburiyet, imparatorlukta iktidarı elinde tutanlarla onu ele geçirmek isteyenler arasındaki amansız mücadele için de geçerli olduğundan Yeniçerilerin siyasal çevrelerde ve siyasî olayların merkezinde neden daha fazla boy gösterdiğini anlamayı kolaylaştırıyor.⁵⁰ Nihayet, II. Abdülhamid'in sadrazamlığını da yapmış olan 19. asrın çalışkan devlet adamlarından ve yazarlarından Ahmed Cevad Paşa şu isabetli değerlendirmesiyle meseleye noktayı koyuyor: imparatorluk ricali "iki günlük ikbal için Yeniçeri Ocağı'nı birbiri aleyhine tahrik ederler, hatta istemedikleri padişahu Ocak vasıtasıyla tahtından ettirirlerdi."⁵¹

Sözün kısası, bahsedilen süreçle birlikte artık çoğu dönme Hristiyanlardan oluşan devşirme bürokratlar Yeniçerilerle işbirliği içinde İstanbul yönetimini kontrolleri altına almış ve yüksek vergiler koyarak ülkeyi belli bir süre kötü bir şekilde yönetmeye başlamışlardır.⁵² Hal öyle olunca da Padişahların mutlak iktidar dönemlerindeki mutlak itaat ve bağlılık esasına dayalı Yeniçeri-Sultan ilişkileri de bir tahribata uğramaktan kurtulamamıştır. Ateşli silah kullanan yaya askerine duyulan ihtiyaç nedeniyle sayıları hızla artırılan Yeniçerilerin, Padişah'a bağlılıkları artık sözde kalmıştır. Bundan sonra kullar için saray çevresinde oluşan yeni hiziplerle ittifaklar kurmanın ve Padişah'a her dileklerini kabul ettirmek isteyen çevrelerle ortak hareket etmenin daha kazançlı ve cazip bir hale geldiği günler başlamıştır.⁵³ Kademe kademe teşvik ve tahriklerle askerlik vazifeleri dışında siyasete alet edilen Yeniçerilerin karıştıkları ilk hadisenin Yemişçi Hasan Paşa Vakası olduğunu ve bundan sonra da sürekli kullandıklarını⁵⁴ yeri gelmişken belirtmek gerekiyor.

S. Shaw'ın tespit ettiği üzere, Sultanların gücünün azaldığı ve devşirmelerin iktidar için mücadele ettiği dönemde harem kadınları da hayli güç kazanmışlardı. Bu münasebetle "Kadınlar Saltanatı" olarak adlandırılan o devirde Yahudi kadınlar da Osmanlı sarayında etkili olmaya başlamışlardı. Bunlar genellikle bir "kira", yani harem kadınlarının dış dünya ile bağlantılarında aracılık yapan, aynı zamanda onlara ipek, kıyafet ve değerli taş satan kadınlar olarak Osmanlı sarayına girmekteydiler. İstanbul tüccarından Ribbi Elie Handeli'den dul kalan Ester Kira Handeli onların en meşhurlarındandı. Ester Kira, III. Murad'ın (1574-1595) annesi Nur Banu Sultan'a ve III. Mehmed'in (1595-1603) annesi Safiye Sultan'a yakınlığı münasebetiyle resmî atamalarda ve iltizam vergisi ayrıcalıklarında bir hayli etki sahibi olmuştu. Her iki padişah da sadece kıyafet ve değerli taş konusunda değil, İstanbul'daki Avrupalı büyükelçilerle diplomatik ilişki kurmak için ondan istifade etmişlerdi. Ancak onun bu etkinliği saraydaki Yahudi nüfuzundan hoşnut olmayan Hristiyan devşirmeleri rahatsız

⁴⁸ *Dünya Casusluk Tarihi*, C. I, s.15.

⁴⁹ Shaw, *age*, s.135.

⁵⁰ Sakin, *age*, s.69-70.

⁵¹ Ahmet Cevad, *age*, s.36.

⁵² Shaw, *age*, s.188.

⁵³ Elibol, *agm*, s.31.

⁵⁴ Ayrıntı için bkz. Ahmet Cevad, *age*, s.218-267; Koçu, *age*, s.155 vd.

ettiğinden onların yönlendirmeleri neticesinde Ester Kira 1600 senesinde Yeniçeriler tarafından öldürülmüştü.⁵⁵

1808-1821 yılları arasında cereyan eden hadiseleri kaleme alan Vakanüvis Şani-zâde Ataullah Efendi, önceleri Osmanlı saray çevresinde, sonra Babiâli'de sürüp giden söz konusu iktidar çatışmasının ne kadar tehlikeli olduğunu ve koca bir imparatorluğu nasıl çöküşe sürüklediğini hizipler, casusluk ve Yeniçeri üçgeninde ve oldukça açık bir şekilde ortaya koymuştur. Onun ifadesi olmak üzere, “Osmanlı ricalinden birçoğu Hristiyan devletlere casus olarak hizmet etmektedir. Bilhassa imparatorluğun baş düşmanı Rusya’ya casusluk edenler çoğunluğu oluşturmaktadır. Hal öyle olunca “o sıralar” imparatorluğun gizli bir işi kalmamıştır. Hatta Rus taraftarı devlet adamları, imparatorluk adına faydalı bir işe kalkışıldığı vakit sırf halkın zihnini bulandırıp hükümeti desteksiz bırakmak için olmadık işlere kalkışmaktan geri durmazlar. Bu eylemleri özellikle seferberlik zamanlarında korkunç boyutlara ulaşır. Mesela Rusya üzerine girişilecek bir seferin Yeniçerileri cepheye sürerek cezalandırmaktan başka bir amaca yönelik olmadığına dair yalan yanlış sözlerle halkın ve askerinin zihnini bulandırmaya çalışırlar. Kendilerinden ve ihanetlerinden bihaber olan diğer yöneticilerin gözlerini korkutup, seferden vazgeçmelerini sağlamak için İngiliz donanmasını Osmanlı sahillerine davet etmekten bile çekinmezler. Nitekim onların rızasıyla Kızıldadalara önüne kadar gelen İngiliz donanmasının bir top dahi atmadan geri döndüğü dikkat sahibi kimselerce görülmüştür.”⁵⁶

Yeniçerilerin sadece bürokratların iktidar mücadelesinde değil, şehzadeler arasında yaşanan taht kavgaları esnasında da destek oldukları tarafa bazen güç veya bilgi sağlama amaçlı bir hizmet verdikleri, genel bir kanaat oluşturacak düzeyde olmasa da, bazı tarihî kayıtlara yansımıştır. Bilindiği üzere, Yeniçeriler en başından itibaren sevdikleri şehzadelerin haklarını savunma veya kanlarını dava etme gayretinden geri durmamışlardır.⁵⁷ O gayretlerini ortaya koyma safhasında da ister istemez casusluğa bulaşmışlardır. Kardeşleriyle sürdürdüğü taht kavgasını kazanan Yavuz Sultan Selim’in tahta çıkışından sonraki ilk icraatlarından birisinin Şehzade Ahmed’e casusluk yaptığı tespit edilen bir Yeniçeriyi idam ettirmek olduğuna dair Anonim Osmanlı Tarihi’nde yer alan örnek hadise oldukça çarpıcıdır.⁵⁸

Siyaset, casusluk ve Yeniçeriler bahsini kapamadan evvel, Yeniçerilerin siyasî arenada sadece casus olarak kullanılmadıklarına, ayrıca kendileri için casusluk yapacak kimseleri ayarladıklarına da işaret etmek gerekiyor. II. Mahmud’a sunduğu ve “re’yü’l-ayn” müşahede ettiği olaylardan hareketle yazdığını belirttiği “Neticetü’l-Vekayi” isimli eserinde Mehmed Daniş Bey “Yeniçerilerin saray içerisinde açıklar gibi hizmetlilerden kendilerine işbirlikçi ve casuslar edindiğine” dikkat çekmiştir.⁵⁹ Olaylara çıplak gözle tanıklık eden Tüfengçi-başı Mehmed Arif Efendi’nin tuttuğu notlara bakılırsa, III. Selim’in Nizam-ı Cedid’i ilga etmek zorunda bırakılmasından sonra da Yeniçerilerden bazıları yine bizzat casusluk işine soyunmuşlardır. Çünkü padişahın kendilerine teslim edilmelerini istedikleri Nizam-ı Cedid taraftarı olan imparatorluk ricalinden bazılarının çareyi kaçıp saklanmakta bulduklarını

⁵⁵ Shaw, *age*, s.141-142.

⁵⁶ Şâni-zâde Mehmed ‘Atâ’ullah Efendi, *Şâni-Zâde Târîhi*, C. I, Haz. Ziya Yılmaz, Çamlıca Yay., İstanbul 2008, s.40-41.

⁵⁷ İlgürel, *agm*, s.390.

⁵⁸ *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, Haz. Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2000, s.143.

⁵⁹ *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud’un Edirne Seyahati, Mehmed Daniş Bey ve Eserleri*, Haz. Şamil Mutlu, İstanbul Üni. Ede.Fak.Yay., İstanbul 1994, s.58.

öğrenince Yeniçeriler de onları bulmak için çareyi aralarından bazılarını casus olarak görevlendirmekte bulmuşlardı.⁶⁰

Son olarak, 1826 senesinde, Yeniçerilerin tarihe karışmalarından az evvel, Eşkinci Ocağı'nın kurulmasına ilişkin olarak şeyhülislam konağında imparatorluk ricalinin katılımıyla tertip edilen toplantılardan ve alınan kararlardan Yeniçerilerin casusları aracılığıyla haberdar olduklarından bahsedilir. Nitekim yeni ordunun kurulması yönündeki padişah emrinde yer alan hükümleri değiştirmek amacıyla daha fazla beklemenin gereksiz olduğunun bilincine varıp, şehrin meyhanelerinde toplanarak homurdanmaya başlamaları casuslardan sağladıkları bilgiler doğrultusunda gelişen bir hadise olmuştur. Bu bilgi üzerine de artık casuslara değil, harekete geçmek gerektiğine hükmetmişlerdir. Bu ifadelerin sahibi G. Goodwin ayrıca "bir sırrı devlet saklayamazsa isyancılar da saklayamazdı, isyancıların casusları varsa devletin de vardı" diyor. Yani devlet de Yeniçerilerin bir kalkışma içerisinde olduklarını Ocak içerisindeki veya dışardaki casusları kanalıyla öğrenmişti. Bundan sonra yaşanan gelişmeler ise malum olduğu üzere Yeniçeri Ocağı'nın tarih sahnesinden çekilişiyle sona erecekti.⁶¹

Yeniçeriler, Yabancı Unsurlar ve Casusluk

Osmanlı kroniklerinde sıkça işaret edilen "Ocağa yabancı girmesi" hususu Yeniçeri ismini casuslukla en fazla yan yana getiren gelişmelerden bir diğeri olmuştur. Ahmet Lütfi Efendi'nin ifadesi olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun kadimden beri düzenli ve seçkin askeri olan ve sayelerinde pek çok fetihler yapılan Yeniçerilerin nizamlarının bozularak, fuhuş ve zulme, ayrıca savaş veya barışta itaatsizliğe cüret etmeleri sonradan *kötü ruhlar* gibi içlerine giren *sahtekârların* bir eseridir.⁶²

Esasında Osmanlı yönetimince en başından beri Yeniçeri Ocağı'na yabancı unsurların girmemesine ne kadar önem verildiği gerek kadim kanunlardan gerekse padişahlara ait bazı söylemlerden açıkça anlaşılmaktadır. Mesela Ocağa dışardan birinin girip âlemin nizamını bozmasına engel olmak amacıyla Acemi Oğlanı toplanmasına ilişkin emirler son derece dikkatli yazılmış ve aynı şekilde de uygulanmasına özen gösterilmiştir.⁶³ "İçinizden her kim benim pak ve ulu asker kullarım arasına ecnebi sokmaya çalışırsa, dünyadan ahrete imansız gidip, cehennem ateşinden kurtulmasın ve Allah'ın lanetine mazhar olsun" sözünün sahibiyse Yavuz Sultan Selim'dir.⁶⁴ Ocak içerisine yabancıların girmemesi için Yeniçerilerin kışlası demek olan odalarının kapılarla çevrelenmiş olması,⁶⁵ bunları açıp kapamak, yasak şeyleri içeri sokmamak, oğlanlardan dışarı çıkan yahut içeri giren kimdir kontrol etmek için de "kapıcı" adıyla görevliler tayin edilmiş olması⁶⁶ Osmanlı yönetiminin bu husustaki hassasiyetine işaret eden tedbirlerden bazılarıdır. Bu tedbirlere rağmen Ocağa sızmaya çalışırken yakalanan şüpheliler sorgulanır, Yeniçeri olmadıkları tespit edilenler dövülür veya pabuç ve yakaları kesilirdi. Osmanlılar devrinde ağır hakaret içeren o tür cezaları uygulamak ise Yeniçeri tüfekçilerinin vazifesiydi.⁶⁷ Yeniçeri Ocağı'nı "Osmanlı İmparatorluğu'nda nizamı son derece önemli ve gerekli olan meselelerin en büyüğü" olarak değerlendiren Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın kayıtlarından Yeniçerileri casuslardan ve casusluktan uzak tutmak noktasında Ocak ağalarına da önemli sorumluluklar yüklendiği anlaşılmaktadır. Paşa'nın devlet adamlarına nasihatte bulunmak amacıyla 18. asrın başlarında kaleme aldığı

⁶⁰ Derin, agm, s.400, 403, 407; Mustafa Necib Efendi, *age*, s.54-56.

⁶¹ Godfrey Goodwin, *Yeniçeriler*, Çev: Derin Türkömer, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s.233-236.

⁶² *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, C. I, Haz. Ahmet Hezarfen, YKY, İstanbul 1999, s.7.

⁶³ *Kavanin-i Yeniçeriyân*, s.15.

⁶⁴ Ahmet Cevad, *age*, s.40.

⁶⁵ Uzunçarşılı, *age*, s.239-240.

⁶⁶ *Kavanin-i Yeniçeriyân*, s.28.

⁶⁷ *Kavanin-i Yeniçeriyân*, s.136.

eserinin “*derbeyân-ı keyfiyyet-i ocağı bektâşîyye*” ismini taşıyan dördüncü babında Kul Kethüdası ve Yeniçeri Ağası’nın “*gayet tedbirli, güvenilir, doğru, dindar ve ocaklarının durumundan haberdar adamlar*” olmasının gerekliliğine işaret edilmektedir.⁶⁸ Aynı şekilde, Kavanin-i Yeniçeriyân’da da Acemi Ocağı’nın âmiri demek olan İstanbul Ağa’sının padişahın en güvenilir adamlarından birisi olduğuna, dürüst, dindar, iş bilir, ihtiyar ve tecrübeli olması gerektiğine dikkat çekilmişti. Ayrıca o vasıflara sahip olduğunu ispat edenlerin 7-8 yıl görevlerinden alınmaması gerektiğine, zira bütün Ocağın durumunun ancak o sayede bilinebileceğine vurgu yapılmıştı. Ama “şimdi yılda bir ağa değişir”⁶⁹ şeklinde bir sitemle de aslında Yeniçeri Ocağı’nın yabancı unsurlar için nasıl bir çekim ve yuvalanma merkezi haline dönüştüğüne işaret edilmişti. Ocağın en küçük birliğini oluşturan ortaların mevcudunu arttırmanın da en az ağaların sık sık değiştirilmesi kadar Yeniçeriler arasındaki bağı zayıflatmış olduğuna dikkat çekmek gerekiyor. Zira önceleri ortalama 60-70 kişiden oluşan bir Yeniçeri ortasının kadrosu Ocaktaki ilk büyük suiistimallerin başladığı III. Murad devrinde 100, 200 derken 300 nefere kadar çıkmıştı.⁷⁰ Bu gelişmeyle birlikte, bahsedilen bütün tedbir, kanun, emir yahut söylemler zaman içerisinde hep sözde kalmaya mahkûm olmuş, Yeniçeri Ocağı’na devşirme kanununa aykırı şekilde yeni neferler yazılmasının, dolayısıyla yabancı unsurların dâhil olmasının önüne bir türlü geçilememiştir.

Koçi Bey, IV. Murad’a (1623-1640) devlet yönetimi hususunda ve 1631 senesinde takdim ettiği meşhur risalesinin “*Yeniçeri taifesinin ilk defa bozulmasının ne yüzden olduğunu beyan ettiği*” bölümünde Ocağa yabancıların sızmasının 1503 senesinde başladığına işaret etmiştir.⁷¹ Ama gerçek sızmanın başlangıcı, Osmanlı müelliflerinin ve modern araştırmacıların çoğu tarafından III. Murad devri olarak kabul görmüştür. Buna göre padişah, ocak kanununa aykırı olarak hariçten bazı sanatkârların⁷² Yeniçeriler arasına girmesine izin vermiştir. Çünkü o dönemde Yemen, İran ve Avusturya üzerine açılan seferler uzayınca ocak sayısında ciddi bir düşüş yaşanmıştı. Oluşan boşluk devşirmelerle doldurulamayınca da Yeniçeriler arasına “*kul kardeşi*” adıyla, Acemi Ocağına da rüşvetle yabancılar girmeye başlamıştır. Bunlar bilgisiz ve beceriksiz olduğundan Ocak düzen ve disiplini felce uğramıştır.⁷³ Çeşitli devirlerde, özellikle güçlü sadrazamlar zamanında bu durumu ortadan kaldırmaya dönük gayretler olmuştur. Mesela Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa, Karlofça Barışı’ndan sonra (1701 senesinde) çıkardığı bir emirde “uzun süren harpler nedeniyle her cinsten insanın doluştuğu Yeniçeri Ocağı’nın nizamının bozulduğuna” dikkat çekiyor, “artık tayin olunacak müfettişler vasıtasıyla yapılacak gizli araştırmalar neticesinde reayadan olduğu halde Yeniçeri kıyafetiyle gezinip dirlik iddiasında bulunduğu tespit edilenlerin kapıları önünde asılacağını” belirtiyordu. Sadrazam Halil Hamid Paşa ise 1782 ve 1785 tarihli hükümlerinde “ahval-i meçhul şahısların artık Yeniçeri Ocağı’na kaydedilmemeleri gerektiğine” vurgu yapıyordu.⁷⁴ Ancak sızıntının önünü kesmeye yönelik tüm müdahalelere rağmen arzu edilen netice alınamamış, Yeniçeri Ocağı “*ne idiği belirsiz ve yaramaz kimselerle*” dolup taşmıştır. Osmanlı kroniklerinden hareketle Yeniçeri Ocağı’na sızan yabancı unsurlara ilişkin şöyle bir liste çıkarmak

⁶⁸ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler*, Haz. H. Ragıp Uğural, Kültür Bak. Yay., Ankara 1990, s.85.

⁶⁹ *Kavanin-i Yeniçeriyân*, s.161-162.

⁷⁰ Koçu, *age*, s.70-71.

⁷¹ *Koçi Bey Risâlesi*, s.64.

⁷² E. Küçükyalçın, III. Murad devrinde Yeniçeri Ocağı’na asıl işi savaştırmak olmayan esnaf ve sanatkârların kabul edilmesi meselesini farklı bir bakış açısıyla ele almaktadır. O, Osmanlı merkez ordusuna dışardan adam alınmaya başlanmasının tamamıyla dinî saiklerle, Ortodoks-Heterodoks çekişmesinin bir yansıması olarak geliştiği ve ikinci zümreye yönelik bir darbeden, bilinçli bir politik hamleden başka bir şey olmadığını kanaatindedir. Bkz. Küçükyalçın, *age*, s.17, 61.

⁷³ *Tarih-i Cevdet*, C. VIII, s.5; Koçu, *age*, s.15; Uzunçarşılı, *age*, s.65, 172, 477-478.

⁷⁴ Uzunçarşılı, *age*, s.494, 639-642, 645-646.

mümkündür: “...milleti ve mezhebi bilinmeyen şehir oğlanı, Türk, Çingene, Tatar, Kürt, Acem, Laz, Yörük, ecnebi, katırcı, deveci, hamal, ağdacı, yolkesen, yankesici ve diğer çeşitli kimseler...”⁷⁵

Buraya kadar anlatılan süreç sonunda ve Osmanlı müelliflerinin şahitliğinde düşman casuslarının da yabancı unsurlar listesine alt basamaklardan giriş yapıp Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından önceki asırdan itibaren süratli bir yükseliş gösterdiklerini söylemek mümkündür. Mesela, 1711 Prut Savaşı'nda kuşatılan Rus ordusunun Katerina'nın elçi olarak Baltacı Mehmed Paşa'ya gönderdiği iki casusun başarılı çalışmaları sonucunda yenilgiden kurtulduğundan bahsedilir. *Dünya Casusluk Tarihi* isimli ansiklopedik çalışmada kaydedildiği üzere, Katerina Yeniçeriler arasında bulunan bu iki casusu aracılığıyla ordunun savaşmak istemediğini ve Yeniçerilerin Baltacı Mehmed Paşa'ya başkaldıracaklarını sezdirince o da barışmayı kendi çıkarlarına daha uygun bulmuştur.⁷⁶

Uzun yıllar, Nizam-ı Cedid reformlarını müdafaa maksadıyla Koca Sekbanbaşı denilen bir müellif tarafından yazıldığı sanılan, bu münasebetle “*Sekbanbaşı Risalesi*” olarak bilinen ve araştırmacılarca da o şekilde istifade edilen, hayli ilmi münakaşaya sebep olan, nihayet K. Beydilli'nin gerçekleştirdiği son araştırmalar neticesinde Vakanüvis Ahmed Vasıf Efendi'nin kaleminden “Yeni Askerin Faydaları (*Muhassenât-ı Asker-i Cedid*)”⁷⁷ başlığıyla çıkmış olduğu tespit edilen⁷⁸ “*Hülâsatü'l-keâm fi reddi'l-avâm*” isimli risale düşman casuslarının Yeniçeri Ocağı'na sızma süreçlerine oldukça hararetle ve acımasız bir şekilde tanıklık etmeye hazırdır. Sözü kendisine bırakmadan evvel, risalenin kaleme alınma gayesine uygun olarak Vasıf Efendi'nin okuyucularını Nizam-ı Cedid'in gerekliliğine inandırmak için Yeniçerileri hedef tahtasına oturtma gibi bir eğilim içerisine girmiş olabileceğini unutmamanın gerekliliğini belirtmek icap ediyor. Kendisi evvela, “*eski askerimizin kurulduğu sırada olan durumu ile şimdiki halleri*” başlıklı bölümde yaşanan sürecin kısa bir panoramasını sunuyor. Bu bağlamda önce Yeniçerilerin o eski itaat ve ihtişamlarını methediyor. Soyu meçhul Frenk, Rum, Ermeni ve Yahudi dönmelerinin, Çingenelerin, hırsız, edepsiz, yan kesici ve diğer kötü şöhretli kimselerin aralarına sızmalarına başlangıçta nasıl izin vermediklerini vurguluyor.⁷⁹ Bugünün modern araştırmacıları gibi, kendisini Sekbanbaşı olarak tanıtan Vasıf Efendi'ye kanan, dolayısıyla onun söz konusu eserinden Sekbanbaşı Risalesi olarak ve alabildiğine istifade eden Cevdet Paşa kendi eserinde yukarıdaki listeyi aynen aktardıktan sonra “*dolayısıyla aralarında casus bulunamazdı*” şeklinde bir ilave yapmayı da ihmal etmemiştir.⁸⁰

Vasıf Efendi, Yeniçeriler arasına sızmanın güç olduğu zamanları anlattıktan sonra düşman casuslarının ne amaçla ve hangi yollarla o güçlüğü aştıklarını oldukça ayrıntılı bir şekilde ve çarpıcı örnekler üzerinden ortaya koymuştur. Onun ifadesiyle, Ocağın önceki asırlara ait güçlü nizamını çekemeyen düşmanlar o nizamı Yeniçeriler arasında yaratacakları bir ihtilafı yok etmek için son derece hilekâr casuslar görevlendirdiler. Casuslar Müslüman kılığına⁸¹ bürünüp, kendileri için uydurdukları türlü sıfat ve sanatlarla Ocak içine sızmayı başardılar. Bundan

⁷⁵ *Kitâb-i Müstetâb*, s.2, 4, 26; *Koçi Bey Risâlesi*, s.65-66. Mustafa Akdağ, “ocağa, yabancı -yani Türk halkı-girdikten sonra disiplin de kalmadı” diyerek yabancından kastın sadece Türklerden ibaret olduğunu belirtmiştir. Bkz. Mustafa Akdağ, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozulması”, *AÜDTCF Dergisi*, C. V/3, Ankara 1947, s.291.

⁷⁶ *Dünya Casusluk Tarihi*, C.I, s.15.

⁷⁷ Bkz. Kemal Beydilli, “Sekbanbaşı Risalesi'nin Müellifi Hakkında”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 12, İstanbul 2005, s.221-224.

⁷⁸ Kemal Beydilli, “III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar”, *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi*, Ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul 2010, s.47-48.

⁷⁹ *Hülâsatü'l-keâm fi reddi'l-avâm*, Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası İlâvesi, İstanbul, Tarihsiz, s.25-26.

⁸⁰ *Tarih-i Cevdet*, C. VIII, s.15.

⁸¹ Risalede yer almayan bu ifadeyi ondan alıntı yaparken Cevdet Paşa ilave etmiştir. Bkz. *Tarih-i Cevdet*, C. VIII, s.15.

sonra Yeniçerilerin devlete bağlılık ve yiğitliklerini ortadan kaldıracak hamlelere giriştiler. En evvel kendilerini Yeniçerilere yoldaş olarak kabul ettirmeye çalıştılar. Bunu başarır başarmaz da “*bir şeytan gibi damarlarına*” kadar sokuldular. “*Behey yoldaşım! Devletin bize verdiği 7 akçe ulufedir, şehadet ve cennet vaadiyle hepimizi göz göre göre gâvura kırdırırlar, bizim iki canımız yok ya! Gâvur bizim neyimizi aldı? Boşu boşuna niçin kırılalım?*” türünden sözlerle askerlerin arasına fesat tohumları serptiler. Tohumlar bir zaman sonra filiz vermeye başladı. İslam askerleri arasında “*büyükler yağlı pilav yesin, bizler niçin kuru kuruya Moskof keferesiyle kırılalım*” şeklinde homurdanmalar baş gösterdi. Bundan sonra, o güne kadar nimetini yiyip, iltifat ve ihsanına mazhar oldukları devletlerinden yüz çevirdiler. Gerek Ocak içerisinden gerekse dışarıdan onlara söz anlatacak bir adam olmadığından ağızlarına geleni söylemek, bildiklerini yapmak ve daha kötüsü geçtikleri yerler ahalisinin ırzına el uzatmak yahut evlerini yakıp, yağma etmek gibi nice uygunsuzluklara cüret eder oldular. Uygunsuzlukların ardı arkası kesilmedi. Hatta 196 Yeniçeri ortasının hepsi evvelki asırlarda tek vücut gibi birleşmişken düşman casuslarının bir eseri olmak üzere sonraları, sanki kendi ortalarından olmayanlar din kardeşleri değilmişçesine bir ayrılığa düştüler. İş, *birbirlerinin kanını içecek* dereceye ulaştı. Karşılaştıkları yerlerde kendi yoldaşlarına kurşun atmaya, savaşta ve barışta birbirlerine güvenmemeye başladılar.⁸² Hatta savaş esnasında uzaktan bir top sesi işitir işitmez yahut birkaç *şapkali* görür görmez “*Ümmet-i Muhammed ne durursunuz? Gâvur orduyu bastı! Öküz boynuzu çevirdi! Şimdi cümlemizi sürer, esir oluruz!*” diye bağırma başlanan aralarındaki Müslüman görünümü düşman casuslarına kanarak, o bir zamanların kazanları düşman eline geçmesin diye bin şehit veren Yeniçerileri “*şimdi*” yarım saat içinde kazan, çadır ve daha başka neleri varsa takımlarıyla bırakıp, orduyu da yağma ettikleri gibi sırta kadem basar oldular. Bu tarz hadiselerden birisi III. Mustafa devrindeki *Kartal Senesi Vakası* esnasında yaşanmıştır. Koca Abdi Paşa'nın kumandasında bulunan 150 bin kadar Osmanlı askeri düşmanla başa baş çarpışmaktayken kalafatlı (çavuş) kıyafeti giymiş atlı bir casus alelacele Yeniçeri metrisleri arasından “*bre Yeniçeriler, ne durursunuz arkanızdan gâvur geldi!*” şeklinde bağdıktan sonra atını sürüp gitmişti. Yeniçeriler doğru olup olmadığını araştırmadıkları bu söz üzerine hemen firar yolunu tutunca koca Yeniçeri ordusu birdenbire boşalmıştı. O esnada düşmanla boğuşan Abdi Paşa'ya yardım edecekleri yerde soluğu Tuna kenarında bulunan ordu hazinesinin çadırlarında aldılar. Enselerinde henüz bir düşman belirmediğini gördükleri halde geri dönmediler. Ordunun hazine, eşya ve hayvanları yağmalamayı tercih ettiler. Ancak firarilerin birçoğu “açık” denilen kayıkları olmadığından kendilerini suya attılar. Böylece firarilerin üçte biri belki daha fazlası Tuna'da boğulup gitti.⁸³

Bu örnek hadiseyi aktardıktan sonra Vasıf Efendi için Yeniçeriler “artık aralarındaki casusun bile farkına varmaktan ve ortaya atılan bir sözün doğruluğunu araştırmaktan aciz bir zümredir.” O, okuyucusunu buna inandırmak için yine düşman casusları ekseninde Yeniçerilerle Nizam-ı Cedid arasında bir kıyaslama yapma gereği hissetmiştir. Bu gerekliliği ise III. Selim devrinde, 1802 (1217) yılında Nizam-ı Cedid ordusunu ortadan kaldırmak için Rumeli'de isyan eden Dağlı eşkiyası⁸⁴ üzerine girilen sefer örneğinden hareketle yerine getirmeye çalışmıştır. Onun anlattığı üzere, Dağlılar ortaya çıktıkları andan “*o güne*” gelinceye kadar nice vezirler kumandasında üzerlerine gönderilen kuvvetleri alt etmişlerdi. Bundan sonra da Nizam-ı Cedid Ordusu'ndan geriye bir asker, herhangi bir isim ve işaret kalmayacak şekilde, yani hepsinin kökünü kazımak niyetiyle ve olanca güçleriyle isyan

⁸² *Hülâsatü'l-keîâm fî reddi'l-avâm*, s.25-26.

⁸³ *Hülâsatü'l-keîâm fî reddi'l-avâm*, s.27-28.

⁸⁴ III. Selim'in “Bizi dünyaya rezil ettiler” dediği Dağlılar olarak bilinen ve 1792 barışından sonra senelerdir Balkanları kasıp kavuran, hatta soygun amaçlı olarak köy ve kasabalara saldıran eşkiya çeteleri... Bkz. Beydilli, agm, s.45.

hareketlerini sürdürmüşlerdi.⁸⁵ Ta ki karşılarında Nizam-ı Cedid askerini bulana kadar. Onlar karşısında tutunamadılar ve dağılmaya yüz tuttular. Dahası bütün çabalarına rağmen Nizam-ı Cedid askerleri arasına bir casuslarını sızdırmayı başaramadılar. Çünkü karşılardaki kuvvet eski zamanların nizamsız derme çatma birliklerine mensup askerler değildi. Her on neferin bir onbaşı vardı. O, kendisine bağlı askerlerin hepsini tanırdı ve içlerinden birisi kaybolda hangisinin noksan olduğunu anında fark ederdi. Aralarına Müslümanlardan yahut *kâfirlerden* bir casusun sızması bu nedenle mümkün değildi. Şayet öyle bir sızıntı yaşanacak olsa bile, o casus nerede durursa dursun “*meydan süpürgesi gibi ortada kalır*” ve yakayı ele verirdi.⁸⁶

Vasıf Efendi'nin bu anlattıklarını, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı sırada vakanüvis olan ve ilga fermanını Sultanahmet'te minbere çıkararak okuyan Esad Efendi Yeniçeriliğin kaldırılışına dair kaleme aldığı *Üss-i Zafer* adlı eserinde “Yeniçeri zabitleri ise kendi bölüklerinde olan askerleri dahi tanımazlardı” şeklinde bir ilave yaparak aktarmıştır.⁸⁷ Reşad Ekrem Koçu'nun başını çektiği ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasında daha farklı sebepler arayanlar tarafından II. Mahmud'a hoş görünmek için “*her aklına geleni kalem diline vererek*”⁸⁸ Yeniçerileri yerden yere vurmakla suçlanan Esad Efendi'nin söz konusu ilavesi, bahsedilen tartışmaların uzağında tarih araştırmaları açısından çok önemli bir gelişmeye vesile olmuştur. Zira kendisi, yukarıdaki bilgileri Vasıf Efendi'nin “*Muhasenat-ı Asker-i Cedid*” için kaleme aldığı özel risalesinden alıntılığını belirtmek suretiyle hem K. Beydilli'nin, Sekbanbaşı Risalesi olarak bilinen eserin müellifi ile ilgili sır perdesini aralamasına hizmet etmiş hem de Cevdet Paşa'nın düştüğü hatayı tekrarlamamıştır. Hakkındaki ithamlara rağmen, Esad Efendi'nin ayrıca eserinin birçok bahsinde Yeniçeriliğin başlıca bozulma sebebini düşman casuslarının faaliyetlerine yordugunu ve Yeniçeri Ocağı'nın karşı istihbarat faaliyetleri için nasıl önemli bir merkez haline dönüştüğüne vurgu yaptığını belirtmek gerekiyor.⁸⁹

Vasıf Efendi sanki bu çalışmanın zenginleştirilmesine hizmet etmek istercesine casusluk ve Yeniçerilik meselesini kalem kavgası sebebi risalesinde büyük bir iştahla ve yine Nizam-ı Cedid mukayeseli olarak anlatmayı sürdürüyor. Bu bağlamda önce, Nizam-ı Cedid ordusunun tek tip bir üniformaya sahip olmasının ne kadar güzel bir gelişme olduğuna, ardından Yeniçeri giysilerindeki çeşitliliğin sakıncalarına temas ediyor. Ona göre söz konusu çeşitlilik Yeniçerilerin firar hadisesini ve yabancıların aralarına sızmasını kolaylaştırmaktan başka bir amaca hizmet etmez. Çünkü aralarından birisi firar etse onun asker mi, esnaf mı yoksa hizmetkâr mı olduğunu kestirmek zor oluyor. Oysa yeni askerler için belirlenen tek tip kıyafet sayesinde bir firari hemen “*yüzük taşı gibi meydanda*” parıldıyor.⁹⁰ Casusluk meselesine özel bir ilgi duyduğu aşikâr olan Cevdet Paşa yukarıdaki bilgileri aynen aktardıktan sonra “*bu şekilde içlerine casus giremez*” şeklinde yine bir ilave yapmaktan kendini alamamıştır.⁹¹

Vasıf Efendi şimdiye kadar daha ziyade teorik çerçevede naklettiği Yeniçeriler ve düşman casusları konusundaki bilgileri, örnek bir hadise üzerinden pratiğe dökmeyi de ihmal etmemiştir. Cevdet Paşa'nın da eserinde yer verdiği oldukça uzun ve ilginç sayılabilecek bu hadise III. Mustafa devri (1757-1774) sonunda, 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı içerisinde yaşanmıştır. Buna göre, söz konusu sefer için yaklaşık 200 bin kişilik bir ordu toplanmıştı. Ancak bunların çoğu nizamsız ve ahvalleri meçhul kimselerdi. Öyle ki bir Yeniçeri ortasında

⁸⁵ Dağlı eşkıyasının kalktığı hareket ve onlarla sürdürülen mücadele için bkz. Ebubekir Efendi, *age*, s.11-12.

⁸⁶ *Hülâsatü'l-keâm fî reddi'l-avâm*, s.30-32.

⁸⁷ Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair)*, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yay., İstanbul 2005, s.123-124.

⁸⁸ Koçu, *age*, s.317, 364.

⁸⁹ Bkz. *Üss-i Zafer*, s.9, 11-12, 17, 20, 123-124.

⁹⁰ *Hülâsatü'l-keâm fî reddi'l-avâm*, s.30-32.

⁹¹ *Tarih-i Cevdet*, C.VIII, s.17.

bile birkaç bin adam vardı. Dolayısıyla kimse kimseyi tanıyacak durumda değildi. Hatta *baba oğlunu arasa bulamazdı*. Bu nedenle beraberlerindeki adamlar “ne cinstir ve nereden gelmişlerdir?” yahut her gün yanlarından birkaç yüz adam ayrılrsa “nereye gitmişlerdir?” hiçbirisi bilemezdi. Bilseler dahi “*dur otur*” demek kimsenin aklına gelmezdi. Rus casuslarının böyle nizamsız bir orduya gece gündüz demeden girip çıkmaları bundandı. Öyle olunca da vezir huzurunda veya diğer zabıtlar arasında gerçekleşen toplantılarda konuşulan hususlar, alınan kararlar bu casuslar kanalıyla ve günü gününe Rus tarafına aktarılıyordu. Bu şekilde faaliyet gösteren yaklaşık iki yüz Rus casusunun tespit edilmiş olmasına rağmen içlerinden ancak iki tanesi ele geçirilebilmiş, diğerlerini bulmak ise mümkün olamamıştır. Zaten kimse de onları arama derdine düşmemiştir. Osmanlı tarafının hemen her hücum kararı aldığı günün sabahında düşman baskınına uğramış olması, herkes “*tatlı uykuda*” olduğundan perişanlıkların yaşanması ve seferin en başından sonuna değin düşmandan “*ağız tadıyla*” bir intikam alınamamış olması hep o casuslar karşısındaki gaflet içinde olma halinin acı neticeleriydi.⁹²

Osmanlılar için durum böyleyken “*gayet hilekâr olan kefere taifesi*” işini genellikle zorlanmadan yürütmüş, “*bizim yüz bin adamla zuhura getiremeyeceğimiz*” bir meseleyi bin bir hileyle ve kolayca halletmiştir. Düşünce ve gözlemleri o yönde olan Vasıf Efendi, o kadar güçlü bir düşman karşısında son derece tedbirli davranmak gerekirken bahsettiği gaflet nedeniyle “*dövünülecek, hatta anlatması bile hüzün verecek*” bir takım garip hadiseler yaşanmıştır diyor. “Kendi kendimizi nasıl harap ettiğimizi yine kendimize bildirmek” amacına hizmet ettiğini ifade ederek ve dolayısıyla bütün hüznüleri göğüsleyerek kendisini anlatmaktan alamıyor: Söz konusu sefer esnasında Ruslardan “*dil almak*”, yani istihbarî bilgi edinmek amacıyla esir yakalamak için üç Yeniçeri düşman tarafına gönderilmişti. Bunlar akşamüzeri tesadüfen Rusya sınırında otlakçılık yapan birisini yakalıyorlar ve “*dil aldık*” diyerek ordugâha getirmeye niyetleniyorlar. Ancak yakaladıkları “*gâvur Türkçe bilir bir hilekâr hınzır*” olduğundan serbest bırakılması karşılığında hayli zengin olan babasının kendilerine “*yoksulluğa tövbe ettirecek kadar*” çok ikramda bulunacağını söylüyor. Yeniçeriler de ona inanıyor ve hep birlikte “*yalandan babam dediği*” şahsı gidip buluyorlar. O da “*hilekâr bir kâfir*” olduğundan “*benim oğlumu öldürmemişsiniz ve esir dahi etmemişsiniz*” diyerek ayaklarına kapandığı Yeniçerilere 500 Macar altını veriyor. Sonra, “çok ikramda bulunamadım, ancak sizlere bir şey daha göstereceğim ki, o da ikram yerine geçer” diyerek Yeniçerileri tebdil-i kıyafetle kendi ordugâhlarında kurulmuş büyük bir çadırın yanına götürüyor. Yeniçeriler, önu hayli kalabalık olan çadırın içinde büyük bir terazi ile beyaz akçe ve altınların tartılıp varillere doldurulduğunu ve bunların Müslümanlara taksim edildiğini görüyorlar. Hilekâr adam, o paraların İstanbul ve diğer vilayetleri satın alan Rus hükümeti tarafından Osmanlı hazinesine, vezir, Yeniçeri Ağası, Tatar Hanı ve diğer kimselere gönderileceğini söylüyor. Yakında ordularıyla İstanbul’a gideceklerini, esir edilmekten kurtulmak için artık orduda ve İstanbul’da bulunmamaları gerektiğini de bir dost sıfatıyla ve son derece gizli tutmaları şartıyla Yeniçerilere ifade ettikten sonra onları götürüp Osmanlı sınırına bırakıyor. Yeniçeriler de orduya döner dönmez “*bre Himmet dayı bizler buraya ne için geldik? Osmanlı bizim vilayetleri Moskof keferesine satmış ve akçesini alıverirler. Hatta İstanbul’un bedeli sayılırken bizzat gördük*” gibi sözlerle görüp işittiklerini her karşılaştıklarına anlatmaya”, *artık burada ne duralım, işler hep Şam işi olmuş*” diyerek de onları tahrik etmeye başlamışlardır. Dinleyenlerse genellikle kendi vilayetlerinde çift sürmeye alışmış, düşmanın hilesinden habersiz “*ahmaklar*” olduğundan hemen söylenenlere inanmışlar, bu şekilde tüm ordugâhta korkuyla karışık bir velvele kopmuştur. Zaten askerin çoğu bir bahaneyle geri dönmeye hazır olduğundan “*çil yavrusu gibi dağılıp*” gitmişlerdir.

⁹² *Hülâsatü'l-keîâm fi reddi'l-avâm*, s.43-44; *Tarih-i Cevdet*, C. VIII, s.15-17.

Rusların önce Osmanlı ordugâhına, ardından kışlak yerine kolayca yürümesi bundan sonra gelişen bir hadise olmuştur. Ruslar ayrıca “Türk’e külli galebe için sahteden Müslüman kıyafetinde adamlar peyda ettik, biraz akçe tartıp onlara verdiğimiz üç Türk’e gösterdik, kendi ordularını kendi milletlerine perişan ettirdik” şeklinde bu macerayı birbirlerine anlatıp gülmüşlerdir. Vasıf Efendi anlatımını tamamladıktan sonra “askerlerimizin arasına giren çıkan casuslar bilinmez” der ve “bu şekilde düşmandan nasıl intikam alınabilir? Devlet-i Aliyye ne yolla korunur? Nasıl galip gelinir?” diye sormaktan da kendini alamaz.⁹³

Vasıf Efendi’nin söz konusu risaleyi Nizam-ı Cedid propagandası yapmak için kaleme aldığı muhakkak olduğundan Yeniçeriler ve casusluk temalı anlatılarında biraz mübalağa etmiş olma ihtimali elbette vardır, ancak onun Vâsıf Tarihi’ni yazarken sıkça müracaat ettiği ve en önemli vakanüvislerden birisi olduğu bilinen Enverî Sadullah Efendi’nin kendi adıyla anılan eserinde de Rusların söz konusu sefer (1768-1774) esnasında benzer casusluk faaliyetleri içerisinde bulduklarından, herhangi bir propagandaya hizmet etme gayretinin dışında kalınarak bahsedilmiş olması Vasıf’ın anlattıklarının tamamıyla bir hayal mahsulü olduğuna hükmedecek yaklaşımları frenleme özelliğine sahiptir. Mesela Enverî Sadullah Efendi, “*ahz ve katl-i casusan*” başlığıyla açtığı bahiste hekim suretinde Osmanlı ordusuna sızan casuslardan bahsediyor. Onun anlatımıyla, Osmanlı ordusu Edirne’ye vardığında tabip olduklarını iddia ve ilan eden birkaç Hristiyan ortaya çıkıyor. Bunun üzerine herkes sanki “delalette kusur işlememek istercesine” hastaları onlara sevk ediyor. Ancak sonradan halleri teftiş edildiğinde içlerinden bazılarının tabip olmadıklarına, o şekilde birer casus olarak düşmana hizmet ettiklerine dair şüpheler oluşuyor. Durum ordunun başında bulunan Sadrazam Yağlıkçızade Mehmed Emin Paşa’ya bildiriliyor ve ele geçirilenlerden dördü hemen sorguya çekiliyor. İfadelerinde Ruslar tarafından Osmanlı askerlerine zehirli ilaç ve öldürücü (*mühlik*) merhem vermekle görevlendirilmiş olduklarını itiraf ediyorlar. Bunun üzerine hemen aylık çadırı altında cezaları tertip edilirken, diğerlerinin yakalanması için ferman çıkarılıyor.⁹⁴

1768-1774 Osmanlı-Rus savaşıyla ilgili olarak kaleme alınan önemli müstakil tarihlerden birisi olan Mustafa Kesbî’nin *İbretnümâ-yı Devlet* adlı eserinde de Enverî’nin kaydettiği misal kadar açık olmasa da düşman casusları ile Yeniçeri ismini yan yana getiren bir hadiseye yer verilmiştir. Buna göre, Sadrazam Yağlıkçızade Mehmed Emin Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun 7 Mayıs 1769 (*Gurre-i Muharrem 1183*) tarihinde İsakçı’ya dâhil olmasından hemen sonra Hotin tarafında yaşanan gelişmeleri aktarmak üzere ordugâha haberciler (*feryatçılar*) gelmişti. Onların anlattığı üzere, Ruslar Prut Nehri’ni aşıp Hotin’i kuşatmışlardı. Bunun üzerine kale muhafızı Hüseyin Paşa hemen metrisler oluşturmak için kazma ve kürek tedarik edilmesi ve düşmana karşı koymak gayesiyle daha başka ne tür tedbirler alınması gerektiğini asker zabıtlarına nasihat ederken “*kâfir geliyor, paşa bize kazma kürek söylüyor, öyleyse o mürteddir* (dinden dönen)” diyen askerlerin saldırısına uğramıştı. O esnada içlerinden birisinin üzerine açtığı ateş neticesinde de oracıkta ölmüştü. Ancak ateş açanın bir Yeniçeri mi, Lipka⁹⁵ mı yoksa aralarına karışan bir casus mu olduğu bir türlü anlaşılamamıştı.⁹⁶ Bu misallerden sonra Osmanlı ordugâhında, özellikle bu araştırmanın konusu olan Yeniçeriler arasında gezinen düşman casuslarına ilişkin çağdaş kaynaklarda yahut onlardan istifa edilerek hazırlanan eserlerde yer alan bilgileri sadece Yeniçerilere kötü adam imajı yüklemek amacıyla uydurulmuş hikâyeler olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Zaten, sonraki yıllarda yaşanan benzer hadiselerle bakılırsa Rusların hemen her savaş sırasında, özellikle yalan haber yaymak için Osmanlı ordusu içine casuslar sızdırma stratejisini adeta

⁹³ *Hülâsatü’l-keîâm fi reddi’l-avâm*, s.44-47.

⁹⁴ Enverî Sadullah, *Tarih-i Enverî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Kısmı, Nr.590, v.8b-9a.

⁹⁵ Belarus, Polonya ve Litvanya dolaylarında yaşayan Tatarlar.

⁹⁶ Mustafa Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet*, Haz. Ahmet Öğreten, TTK, Ankara 2002, s.115.

harp taktiklerinin bir parçası haline getirmiş ve bunu da kolaylıkla yürütmüş olduklarını söylemek mümkündür. Mesela 1806-1812 Osmanlı-Rus harbinin hemen her evresinde Rus casuslarının faaliyette olduğu görülür. O devrin canlı tanıklarından Cabi Ömer Efendi'nin kaydettiği üzere, casuslar ilk olarak Osmanlı ordusu içerisinde bir çözülme hareketi yaratmak amacıyla ordugâhtaki Yeniçeriler arasında bir dedikodu yaymışlardı. Buna göre, İstanbul'da hala Nizam-ı Cedid birlikleri oluşturma gayreti vardı ve Yeniçeriler başkentten uzaklaştırılmak için cepheye sürülmüştü. Bu dedikodunun yayılmasıyla askerler arasında homurdanmalar başlayınca Serasker tarafından düşman casuslarının bulunup haklarından gelinmesi için Yeniçeri zabıtlarına emir verilmişti.⁹⁷

1806-1808 yılları arasında yaşanan hadiseleri yazan Vakanüvis Asım Efendi de benzer gelişmelerden bahsetmektedir. Onun ifadesiyle, ordunun bahsedilen sefer için İstanbul'dan çıktığı günden itibaren Yeniçeriler “*düşman kendi ordumuzdadır*” şeklinde bir hezeyanla devlet ricaline saldırıp “*kaleme gelmez*” nice gevezelikler (*pür-gû*) etmişlerdi. Ayrıca “bu sefer bir danışıklı dövüştür (*muvâzaa*), asıl gaye Yeniçerilerin burnunu yere sürtmek (*irgam*) ve belki de bizi yok etmektir” gibi sözlerle de sefere katılanların zihinlerini karıştırmaya çalışmışlardı. Bu durum karşısında sıkıntıya düşen imparatorluk yöneticileri bazı hediye ve taltiflerle onları susturmak zorunda kalmışlardı.⁹⁸

Devrin yazışmalarına yansıdığı üzere, Osmanlı yönetimi Yeniçerileri o tarz eylem ve söylemlere itenin düşman casuslarından başkası olmadığı görüşündeydi. Mesela cephede çarpışmaların devam ettiği 1810 senesinde yayınlanan bir ferman suretinde, Osmanlı topraklarında gezinen Rus casuslarının, askerlerin orduya katılımını engellemek veya en azından yavaşlatmak amacıyla iki devlet arasında imzalanan bir barış antlaşmasıyla harp halinin sona erdiği gibi gerçeği yansıtmayan haberler yaymış olduklarından bahsediliyordu.⁹⁹ Aynı şekilde, ordu merkezinde de “*ümme-i Muhammed barışıktır, işi olmayanlar vilayetlerine gitsin*” şeklinde yayılan haberler üzerine Serasker “*hiç mülahaza ve dikkat etmiyor musunuz? Barışık nidasını ettiren, meğer casuslar imiş*” şeklinde bir açıklama yapmak durumunda kalıyordu.¹⁰⁰

Vakanüvis Esad Efendi de düşman casusları ve Yeniçeriliğe ilişkin önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Onun ifadesiyle bakkalık, manavlık, börekçilik, gözlemcilik veya cambazlık gibi işlerle uğraşan Yeniçerilerin artık alışverişten başka bir düşünce ve işleri kalmamıştır. Öyle olunca da düşman casusları, özellikle de Rumlar “*hacı ve hace kıyafetinde*” kendi hanelerine girip çıkar gibi Yeniçeri Ocağı'na gelip gider olmuşlardır. Gerçek ve yalanı ayırt etmekten aciz olan Yeniçeriler ise farkında olmadan ikram ve iltifatta buldukları o casusları sadece sofralarına değil Ocağın gizli işlerine de ortak etmişlerdir. Dahası düşman casuslarının “seferlerin aslı yokmuş, devletin niyeti Yeniçerileri ortadan kaldırmakmış veya imparatorluk yöneticileri Osmanlı topraklarını akçe karşılığında satarmış” gibi sözlerine inanarak türlü kanundışı eylemlere kalkışmaktan çekinmez olmuşlardır.¹⁰¹ Esad Efendi her ne kadar bazı modern araştırmacılar tarafından II. Mahmud'a hoş görünebilmek için Yeniçerileri kamuoyuna ciddi bir sorun olarak sunmaktan başka bir iş yapmayan propagandist müellif şeklinde etiketlenmiş olsa da esasında onun söz konusu değerlendirmelerinin sadece kendisinden evvelki müelliflerin aktardıklarından esinlenilerek yapılmış olduğu, şimdiki kadar paylaşılan bilgi ve örneklerle mukayese edilince kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

⁹⁷ Cabi Ömer Efendi, *age*, C. I, s.528-529-530.

⁹⁸ *Asım Tarihi*, I, Ceride-i Havadis Matbaası, İstanbul, tarihsiz, s.304.

⁹⁹ *Sivas Şeriye Sicilleri (SŞS)*, 9 Numaralı Defter, s.117; Evâsıt-ı Zilkâde 1225/18-27 Aralık 1810.

¹⁰⁰ Cabi Ömer Efendi, *age*, C. I, s.721-722.

¹⁰¹ Es'ad Efendi, *age*, s. 9, 11-12, 17, 20, 123-124.

Yeniçeriler arasında düşman casuslarının varlığı meselesi Ocağın ilga edildiğini bildiren fermanda da işlenmiştir. Yeniçeriliğin kaldırılmasının gerekliliğini ortaya koymak çabasının da etkisiyle oluşturulmuş olduğu aşikâr olan bu fermanda Ocağın lağvedilmesi esnasında yakalanıp idam edilenlerin arasında kâfirlere rastlandığından ve onların kolunda hem 75. ortanın nişanının¹⁰² hem de haç işaretinin bulunduğu fark edildiğinden bahsedilmiştir. Bu ise aralarında daima Müslüman kılığına bürünmüş kâfir casuslarının varlığını ispat eder bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Son olarak, o tarz kimselerin Ocaktan temizlenmesi gerektiğinin Yeniçerilere defalarca tembih edilmiş olmasına rağmen buna kimsenin kulak asmadığına, o nedenle artık ne tedbir alınırsa alınsın fayda sağlamayacağına hükmedilerek “kaldırıldıklarına” dikkat çekilmiştir.¹⁰³

Bu fermanın esinlendikleri muhakkak olan Osmanlı müelliflerinin eserlerinde de benzer ifadelerle tesadüf edilmektedir: Müslüman kıyafetindeki o casuslardan birisinin koynunda “Marko” adı nakşedilmiş bir mührün, diğer bazılarının bir kolunda haçın öteki kollarında Yeniçeri ortalarına mahsus nişanların varlığına rastlanması gibi...¹⁰⁴ İçerisinde birbirinden farklı konulara yer verilmiş olmasına rağmen ilk üç sayfasına bakılarak “Yeniçeriliğin İlgasına Dair Risale” şeklinde isimlendirilen ve kim tarafından yazıldığı bilinmeyen bir derleme eserde “cezası kesilen bazı Yeniçerilerin kollarında hem orta nişanı hem gâvur haçı” bulunmasından yola çıkılarak “işte içlerine casuslar girmiş” hükmüne varılmıştır.¹⁰⁵ Mehmed Daniş Bey ise işi biraz daha ileri götürür ve “öldürülen bazı Yeniçeri usta ve baş-karakullukçularının sünnetsiz olduğunu”, hatta “52. cemaat ustasının Sadrazam huzurunda *Moskovluyum* diye bağırarak küfrünü ikrar ettiğini, bu nedenle cellada verilmeyip meydandaki kalabalığa linç ettirildiğini kaydetmiştir.¹⁰⁶ Bu anlatılarda abartı payı ne olursa olsun, Yeniçeriler ve ocaklarının II. Mahmud devrinde son raddesine varan bozulmuşluğunun karşı istihbarat faaliyetlerini kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olduğu muhakkaktır. “Düşman casuslarının faaliyetlerine seyirci kalmalarının” ocağın başlıca bozulma sebeplerinden birisi olduğu devrin vesika ve müelliflerinin müşterek görüşüdür. Ocağın kaldırılmasından sonra yayınlanan bir fermanda da “teşekkülünden itibaren kendilerinden bir hayli müddet hakkıyla istifade olunmuşken aralarına giren kâfir casusları yüzünden artık evvelki itaatkâr ve muntazam görüntülerinden bir eser kalmadığı için Yeniçeri Ocağı’nın ilga edildiğine”¹⁰⁷ dikkat çekilmişti.

Yeniçeriler, Bektaşilik ve Casusluk

Yukarıda anlatılanlardan sonra Osmanlı İmparatorluğu’nun Safeviler ve daha sonra İran ile sürdürdüğü mücadeleler esnasında Bektaşiliğe olan yakınlıkları münasebetiyle Yeniçeri isminin casusluk kelimesiyle daha fazla yan yana gelmiş olma ihtimali vardır. O ihtimali doğuran örnek hadiselerin aktarımına geçmeden evvel Bektaşilik ve Yeniçerilik arasındaki ilişkiye kısaca temas etmek gerekiyor. Her ne kadar Yeniçerilerin Bektaşî tarikatına bağlı oldukları iyi bilinen bir gerçek olsa da o bağlılığın yüzeysel olduğuna dair bir izlenimin var olduğunu¹⁰⁸ en başından belirtmek lazımdır. Mesela A. Yaşar Ocak, Yeniçeri Ocağı’nda Hacı

¹⁰² Yeniçeriler vücutlarında görünen ve kolayca da gösterebilecekleri yerlere (ellerinin üstüne, kollarına, pazılarına, göğüslerine, bacak veya baldırlarına) mensup oldukları ortalarının nişanını dövmeyle nakşettirirlerdi. Bkz. *Tarih-i Cevdet*, C. VIII, s.4-5; Koçu, *age*, s.72-73. Nişanların ayrıntılı bir listesi ve gerekli açıklamaları için ayr. bkz. Uzunçarşılı, *age*, s.292-305.

¹⁰³ Ahmet Cevad, *age*, s.299-300; Uzunçarşılı, *age*, s.669.

¹⁰⁴ *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud’un Edirne Seyahati, Mehmed Daniş Bey ve Eserleri*, s.23,60-63; *Vak’aniyis Ahmed Lüfti Efendi Tarihi*, c. I, s.260; Es’ad Efendi, *age*, s.128.

¹⁰⁵ *Yeniçeriliğin İlgasına Dair Risale*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri-Tarih, Nr: 655, v.3a.

¹⁰⁶ *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud’un Edirne Seyahati, Mehmed Daniş Bey ve Eserleri*, s.55.

¹⁰⁷ *BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)*, C.AS (Cevdet Askeriye), 71/3332; 13 Eylül 1826 (10 Safer 1242).

¹⁰⁸ Küçükyağcı, *age*, s.100.

Bektaş inancının rastlantısal biçimde bir Kalenderî-Bektaşî temeli üzerine kurulmuş olduğunu¹⁰⁹ savunur. Buna karşın, İ. Melikoff, çok önemli fetihlerin gerçekleştiği ve her şeyin sultanın iradesiyle olduğu bir dönemde Hacı Bektaş adının Yeniçeri Ocağı'na bağlanışını Bektaşîlerin bir kurgusu saymanın, Osmanoğulları'nın ağırlığını ve hanedanın elinde bulundurduğu yaptırıcı gücü küçümsemek olacağı görüşündedir.¹¹⁰ S. Faroqhi ise, aralarındaki ilişkiye dair belgelerin yok denecek kadar az olması münasebetiyle Yeniçerilerin Bektaşî tarikatı ile olan ilişkilerinin boyutlarını tam manasıyla ortaya koymanın güçlüğüne dikkat çekmiştir.¹¹¹

İ. H. Uzunçarşılı, Yeniçerilerin mezhep olarak Hanefi olduklarına, Ocağın en büyük bayrağı olan ve *başbayrakdar* tarafından taşınan İmam-ı Azam bayrağının Ocağın Sünniliğine işaret ettiğine dikkat çekmiştir.¹¹² Ancak kimi araştırmacılar, Yeniçeri Ocağı'na yazılan her bir askerden Hacı Bektaş Yolu'na iman yemini alınmasından¹¹³ veya İstanbul'daki Karaağaç Tekkesi şeyhlerinden seçilen birinin ocağın 94'üncü cemaat ortasında¹¹⁴ Hacı Bektaş vekili olarak oturmasından ve Ocak içerisinde önemli bir nüfuzla sahip olan bu şeyhe büyük bir hürmet gösterilmesinden¹¹⁵ yola çıkarak ve haklı olarak tarikatın ocak içerisinde yadsınamaz bir etkiye sahip olduğunu, diğer bir deyişle Yeniçerilerin Bektaşîliğe bağlılığının kesinliğini ortaya koymuşlardır. Zaten Yeniçeriler de ocaklarına "*Hacı Bektaş Ocağı*" demiş ve "*Hacı Bektaş Köçegiyiz*" diye de övünmüşlerdir. Aynı şekilde Yeniçerileri sevmeyen, zorbalığa varan hareketlerini tasvip etmeyenler ise onlar için "*Gürûh-ı Bektâşîyan*" tabirini kullanmışlardır.¹¹⁶

Kısacası "bağlılık" kesindir, lakin Bektaşîliğin Yeniçeri Ocağı'na ne zaman girdiği konusu için aynı şeyi söylemek güçtür. Hacı Bektaş Veli'nin Orhan Gazi döneminde oluşturulan askerleri kabul ederek onlara başlık giydirmesi, dua etmesi ve "Yeni-çeri" ismini vermesi rivayeti genellikle Yeniçerilerin Bektaşîlerle ilişkilerinin başlangıcı olarak kabul edilmişti. Oysa 1271 tarihinde vefat ettiği tespit edilen Hacı Bektaş Veli'nin Orhan Gazi döneminde kurulan bir orduya dua etmesi ve isim vermesi elbette mümkün değildir. Hatta Hacı Bektaş Veli'yi Osman Bey'in dahi görmemiş olduğu bilindiği halde Hacı Bektaş Veli Velayetnâmesi başta olmak üzere diğer pek çok velayetnâmede ikili arasındaki bir görüşmeden söz edilmektedir. Burada dikkat çekense birer Ocak efsanesi olarak ortaya çıkmış olsalar da, Yeniçerilerin o rivayetlere, yani Hacı Bektaş Veli'nin ilk Yeniçerilerin başına beyaz keçeden börk giydirmesine ve onlara "kazan-ı şeriften" kendi eliyle çorba dağıtmasına inanmış olmalarıdır.¹¹⁷

Öte yandan, kuruluş safhasında Yeniçeri Ocağı'nın bütün kadroları Hristiyan devşirmeler veya savaş esiri olan gençlerden ibaretti. Doğuştan Hristiyan olan bu gençlerin bağlı olacakları

¹⁰⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Süfilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, TTK, Ankara 1992, s.211- 212 vd.

¹¹⁰ İrene Melikoff, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, Çev: Turan Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1998, s.136.

¹¹¹ Suraiya Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşîlik*, Simurg Yay., İstanbul 2003, s.82-83.

¹¹² Uzunçarşılı, *age*, s.290-291.

¹¹³ John Kingsley Birge, *Bektaşîlik Tarihi*, Ant Yay., İstanbul 1991, s.86.

¹¹⁴ Uzunçarşılı 94'üncü Orta'nın bazı kaynaklarda "Hacı Bektaş Vekili Ortası" şeklinde zikredildiğini kaydetmiştir. III. Murad döneminde, 1591 yılında ise 94.Orta "İmam-ı Hazret Ağa'nın (Ocak İmamı) ortası yapılarak Bektaşî dervişlerine 99.Orta verilmiştir. E. Küçükyalçın, bu değişimin III. Murad'ın ve onu yönlendiren Ulema Grubu'nun Ortodoks eğiliminin bir yansıması olduğu düşüncesindedir. Bkz. *age*, s.107.

¹¹⁵ Sakin, *age*, s.51.

¹¹⁶ Koçu, *age*, s.101; Birge, *age*, s.85.

¹¹⁷ Fahri Maden, "Yeniçerilik-Bektaşîlik İlişkileri Ve Yeniçeri İsyanlarında Bektaşîler", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 73, Ankara 2015, s.175.

tarikatu kendilerinin seçmesi gibi bir şey düşünemeyeceğine göre, onları bu yola yönlendirenler yine teşkilatın kurucuları ve devletin yöneticileriydi. Her ne kadar Yeniçeri Ocağı'nın kurulduğu devirde Bektaşiliğin henüz tam anlamıyla kurumsallaşmamış olduğu bir gerçekse de Hacı Bektaş daha o dönemde Anadolu'nun en çok tanınan ve saygı duyulan dinî önderlerinden birisi olduğundan Osmanlı yöneticileri nazarında ayrıcalıklı bir yere sahipti. Dahası Osman Bey'in kayınbabası Şeyh Ede Bali, Hacı Bektaş ile birlikte Amasya'da yaşamış bir Vefai dervişi olan Baba İlyas'ın müridiydi ve Ede Bali de diğer müritler gibi Baba İlyas'ın yokluğunda Hacı Bektaş'a uyardı. Bütün bunlar hesaba katılınca Yeniçeri Ocağı ile Hacı Bektaş arasındaki bağın mahiyeti daha anlaşılır bir hale gelecektir.¹¹⁸ Nihayet, 16. yüzyılın başlarında Hacı Bektaş Veli Tekkesi'nin başına getirilen Balım Sultan'ın çalışmalarıyla Bektaşiliğin teşkilatlandırılıp tam bir tarikat hüviyetine sokulduğundan, dolayısıyla Yeniçeriler açısından asıl Bektaşileşmenin o asırdan itibaren gerçekleşmiş olabileceğinden bahsedilir.¹¹⁹ İddia o ki, aynı dönemde, yani 16.asrın ilk çeyreğinde Şah İsmail'in yönetimindeki Safeviler, İslam dünyasının belli bir devlet örgütü olarak sürekli ve düzenli işleyişe sahip ilk casusluk teşkilatını oluşturmuşlardır. Sünnî Osmanlıları yıkarak İslâm dünyasında Şiiliği egemen kılmayı amaçlayan Şah İsmail, bahsedilen teşkilat bünyesindeki propagandist ve casusları vasıtasıyla kısa bir zaman zarfında Anadolu'nun doğusunda manevî bir nüfuz kazanmış, ayrıca Yeniçeri-Bektaşî yakınlığından yararlanarak nüfuzunu daha batıya kaydirmaya başlamıştır. Şah'ın tarikatçı görünümündeki casusları sadece Anadolu'daki tekkelerde veya halk arasında değil, kendilerini Bektaşiliğe nispet eden Yeniçeri kışlalarında da kolaylıkla faaliyet göstermişlerdir. Hatta son olarak “dede, baba, sultan, şeyh ve pîr” gibi sıfatlar taşıyan o casuslar Osmanlı Sarayı'nda bile saygı görüp taraftar kazanmış, bu sayede Şah İsmail kısa bir süre içerisinde Osmanlı bütünlüğünü sarsacak bir güce ulaşmıştır.¹²⁰ Bütün bu iddiaların doğrulanması bir hayli zaman ve vesikaya muhtaç olsa da Safevi casuslarının arz ettiği tehlike Osmanlı kroniklerine yansımıştır. Mesela Kanuni'nin Sadrazamı Lütfi Paşa'nın yazdıklarına bakılırsa Şah İsmail, “*feth-i Diyârbekr'e*” gitmekte olan Yavuz Sultan Selim'i casusları vasıtasıyla öldürmek istemişti. Yapılan plana göre, Şah'ın gönderdiği birkaç casus geceleyin çadırını ateşe verecekleri padişahın dışarı çıkmasını fırsat bilip onu hançerleyeceklerdi, ancak çadırı ateşe verecekleri yerde yakayı ele verdiklerinden haklarından gelinmişti.¹²¹

Ocağın kaldırılmasıyla birlikte Yeniçerilerle olan ilişkilerinden ötürü imparatorluk yöneticilerinin gazabına uğrayan Bektaşilerin özellikle son dönem Yeniçeri isyanlarında tetikleyici bir öğeye dönüşmüş oldukları da propagandist olmakla itham edilen Osmanlı müelliflerince dile getirilmiştir. O ithamlardan en çok nasibini alanlardan birisi olduğuna her fırsatta dikkat çekilen Esad Efendi'ye göre Bektaşiler Yeniçeriler arasına karışıp onları yoldan çıkarmışlardır.¹²² Vakay-i Hayriye'nin bir diğer tanığı olan Şirvanlı Fatih Efendi ise Bektaşî tekkelerini Yeniçerilerin bir fesat şubesi (*şu'be-i fesâd-ı bâğîyân*) olarak nitelendirdiği gibi, 1821 Mora İhtilali sırasında Bektaşilerin Rumlara “sizinle müttefik olarak şu Yezidleri katledelim” dediklerini ve “o günlerde Anadolu tarafında bulunanlarının ise İran ile çıkması muhtemel bir savaş esnasında ehl-i sünnet olanlara saldırmak için yaralayıcı aletler tedarik ettiklerini ve Şah'ın gelmesini dört gözle beklediklerini” yazmıştır.¹²³

¹¹⁸ Küçükyağcı, *age*, s.40-41; Sakin, *age*, s.53.

¹¹⁹ Reha Çamuroğlu, *Yeniçerilerin Bektaşiliği ve Vaka-i Şerriye*, Ant Yay., İstanbul 1991, s.43.

¹²⁰ *Dünya Casusluk Tarihi*, C. I, s.11.

¹²¹ Ahmet Uğur, “Âsaf-nâme-i Vezir Lütfi Paşa”, *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, C. IV, Ankara 1980, s.249.

¹²² Sahnâflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak' a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi*, (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle) 1237-1241/1821-1826, Haz. Ziya Yılmaz, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2000, s.648.

¹²³ Şirvanlı Fatih Efendi, *Gülzâr-ı Fütühât (Bir Görgü Tanığının Kalemîyle Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı)*, Haz. Mehmed Ali Beyhan, *Kitabevi Yay.*, İstanbul 2001, s.19.

Devrin vesika ve tarihlerine yansıdığı kadarıyla, ocağın tarihe karışmasından kısa bir süre önce yaşanan Haydar Baba hadisesi galiba Yeniçerilik, Bektaşilik ve casusluk üçgeninde zikre değer en çarpıcı hadise olarak duruyor. Haydar Baba Yeniçerilerin 99. ortasında ikamet eden bir Bektaşî'ydi. İddia edildiğine göre, kendisi III. Selim'in öldürülmesi ve Alemdar Mustafa Paşa vakalarında Yeniçerileri cesaretlendirmiş, bunu da daha sonra firar ettiği İran'da övünerek anlatmıştı. Bu nedenle, İstanbul'a döndükten sonra İran casusu olmakla itham edilmiş ve Şeyhülislam Yasincizâde Abdülvehhab Efendi'nin delaletiyle Erzurum'a sürülmüştü. Ancak Yeniçeriler pirlere reva görülen bu muameleden hiç hoşnut olmamış ve hemen harekete geçerek onun geri getirilmesini imparatorluk yönetiminden talep etmişlerdi. Talepleri kabul edilmeyince de her zaman yaptıkları gibi infial göstermişlerdi. Bu gelişmeleri eserinde nakleden Cevdet Paşa tarafından Haydar Baba'nın bir casus ve İran Rafizîlerinden bir "kalles" olduğuna tereddütsüz hükmedilmiştir.¹²⁴

Yeniçeri Tecrübesi

Ocaklarındaki bozulmanın son raddesine varmasından başka, Yeniçerilerin gerek iç siyasi çekişmeler esnasında casusluk işlerine bulaşmış olmaları gerekse aralarına karışan düşman casuslarının etkinliği karşısında seyirci kalmaları, Osmanlı yöneticileri için yeni askerî birlikler oluşturma çalışmaları sırasında firar, casusluk yahut diğer uygunsuzlukların yaşanmaması adına istihbarat çalışmalarıyla desteklenen son derece dikkatli hareket etme gibi bir gereklilik, aynı zamanda eşsiz bir tecrübe sağlamıştır. Yeniçeri Ocağı kaldırılmadan evvel yahut kaldırıldıktan hemen sonra girişilen her yeni ordu oluşturma çalışmaları sırasında başvuru tedbirler açıkça bahsedilen türden bir tecrübeye işaret etmektedir. Mesela, Alemdar Mustafa Paşa'nın 1808 senesinde hayatına mal olacağını bilemese de kurduğu Sekban-ı Cedid ordusu için gerekli olan askerleri toplama işinin sağlıklı bir surette tamamlanabilmesinin ancak girişilecek istihbarat çalışmalarıyla mümkün olduğuna kanaat getirdiğini gösterir kayıtlar vardır. Aynı şekilde, sekban yazımı için Edirne Bostancıbaşılığı'na atanan Edirne ayanı Dağdevirenöğlü'nün da alımlar sırasında yaşanacak aksiliklerden haberdar olabilmek için Uzunköprü, Mustafapaşa, Tekfurdağı ve Zağra-i Atik taraflarına gizli adamlar yerleştirmiş olması, Yeniçerilerin sağladığı tecrübenin bir mahsulü olarak duruyor.¹²⁵

O tecrübe, 1826 senesinde "eşkinci" adıyla ve talimli askerlerden kurulacak yeni ordunun hazırlıklarını görüşmek için şeyhülislam konağında yapılan vükela toplantılarında da kendisini hissettirmiştir. Toplantıda söz alan Sadrazam Selim Mehmed Paşa Yeniçerilerin iyice bozulduğunu uzun uzadıya ve aşağılayıcı sözlerle anlatıyor, artık onların bir baş belası olduğuna ve yeteneksiz komutanlar yönetiminde eski niteliklerini kaybederek yozlaştığına vurgu yapıyordu. Konuşulanlara bakılırsa bunun yegâne nedeni içlerine sızan yabancılar ve özellikle yabancı casuslardı. Hatta bu sızmalar arasında o sıralar isyan halleri devam eden "Rum eşkiyası" dahi vardı.¹²⁶ Eşkinci Ocağı'nın kurulması hakkında hazırlanan layihada da "Yeniçeri Ocağı mensuplarının düşmana galip geldikleri her ne kadar tarih kitaplarında yazılıysa da, ne yazık ki aralarına giren lanetli casuslar yüzünden epey zamandır eski intizamlarından bir eser kalmamış ve fesada bulaşmışlardır" deniliyordu.¹²⁷

II. Mahmud da, Eşkinci Ocağı'nın kurulmasına ilişkin yayınladığı fermanında Yeniçerilerin alışkanlık haline getirdiği nizama aykırı eylemlerinin tekrarlanmaması için ocak mensuplarının her hareketlerinin gizliden gizliye takip edileceği tehdidinde bulunmuştu. Ayrıca Eşkinci Ocağı'na yazılanların bir başka mahalle firar etmesini yasaklayan hükmü

¹²⁴ Maden, agm, s.187.

¹²⁵ Câbi Ömer Efendi, age, C.I, s.330.

¹²⁶ Es'ad Efendi, age, s.14-15; Uzunçarşılı, age, s.533-534; Goodwin, age, s.233 vd; Sakin, age, s.120-121.

¹²⁷ Ahmet Cevad, age, s.278-279.

çiğneyenlerin, zabıtlarınca gerçekleştirilecek gizli araştırmalardan sonra yakalanıp cezalandırılacaklarını hatırlatmıştı.¹²⁸ Son olarak, Eşkinçi Layihası'nda da casusluk işine bulaşmalarının ve Ocak içine düşman casuslarının dâhil olmasının Yeniçeri Ocağı'nın bozulma sebeplerinden birisi olduğuna dikkat çekilmişti.¹²⁹

Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra onun yerine ikame olunması düşünülen Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun teşekkülü sırasında da imparatorluk yöneticileri istihbarat çalışmalarının kendilerine sağladığı bir uyanıklık içerisinde bulduklarını ispatlamışlardı. Mesela yeni orduya, karışıklık çıkarma niyetinde olan Yeniçeri takımından bazı kimselerin sızmaya başladıkları yürütülen tahkikat ve istihbarat çalışmalarından sonra gün yüzüne çıkarılmıştı. Artırılan takip ve nihayet aralarındaki yazışmalardan bazılarının Çirmen Mutasarrıfı Esad Muhlis Paşa tarafından ele geçirip İstanbul'a ulaştırılması sayesinde sızıntı yapan Yeniçeriler yeni ordunun mensuplarını ayaklandırmak ve yaşanacak karışıklıktan yararlanarak kendi ocaklarını yeniden ihya etmek üzereyken yakayı ele vermişlerdi. Yakalananlardan 800'ü Sakız, Midilli ve Bozcaada'ya sürülürken, Bektaşî kıyafetinde biriyle görüşerek Ocağın yeniden kurulacağına dair bazı rüyalar hakkında konuştukları tespit edilenlerden sekizi kurşuna dizilmiş, dokuzu da çarşı ve pazar yerlerinde idam edilmişti. Herhangi bir kalkışma veya karmaşa yaşanmasına fırsat verilmeden hadise bu şekilde bastırılmıştı.¹³⁰

Böylece ocaklarının kaldırılışının akabinde başlayan istihbarat çalışmalarıyla birlikte Yeniçeriler belki de son defa olarak, içerisinde casus kelimesi bulunan cümlelerde yer alıyorlardı. Nitekim Şirvanlı Fatih Efendi'nin deyişiyle, imparatorluğun bir buçuk asırlık niyetini 21 dakikada gerçekleştirerek Yeniçeri Ocağı'nı kaldıran II. Mahmud ayrıca o hengâmeden kaçarak çeşitli milletlere özgü kıyafetlere bürünüp saklanmaya çalışan, ağaç kovuklarına gizlenen kılıç artığı Yeniçerilerin yakalanması için ülke genelinde yoğun bir istihbarat çalışması (*cüst-cû*) başlatmıştı.¹³¹ Bundan sonra Yeniçeriler hane, hamam ve dükkân gibi yerlerde gizlice aranmış, onları saklayanlar hakkında şiddetli cezalar uygulanacağı herkese ilan olunmuştu.¹³²

Sonuç

Yeniçeriler siyasî arenadaki hizipleşmeler çerçevesinde casusluk faaliyetlerine bulaşmış yahut düşman casuslarının aralarına karışmalarına seyirci kalmışlardır. Osmanlı kaynaklarında yer alan bilgilerden hareketle varılan bu hüküm, aynı zamanda casusluğun ocağın bozulmasına zemin hazırlayan ya da o bozulma neticesinde ortaya çıkan bir öge olarak değerlendirilmesi gerekliliğini de peşine takıyor. Ancak o hüküm ve gerekliliğin sağlam bir zemine oturması için istifade edilen kaynaklardan bazılarıyla ilgili bir takım iddialar üzerine birkaç söz söylemek icap ediyor. O iddialar, çalışma içerisinde sıklıkla dikkat çekildiği gibi, bahsedilen eserlerde isimlerinin casuslarla veya casuslukla birlikte anılması da aralarında olmak üzere Yeniçeriler hakkında yazılan uygunsuz eylemlerin birçoğunun esasında sadece Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir askerî birlik oluşturmayı veya Yeniçeriliği ortadan kaldırmayı gerekli gösterme gayretine hizmet eden, bu sayede sultan ve ekibine yaranmaya çalışan müelliflerin birer uydurması olduğu yönündedir. Bunu tamamıyla reddetmek kadar kabullenmek de güçtür. Gözden düşenin alabildiğine karalanması tarihin her döneminde

¹²⁸ Es'ad Efendi, *age*, s.26.

¹²⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, İstanbul 1301, s.297, 302, 305.

¹³⁰ *Vak'anüvis Ahmed Lûftî Efendi Tarihi*, C. I, s.117; Uzunçarşılı, *age*, s.576-581.

¹³¹ Şirvanlı Fatih Efendi, *age*, s.14, 34; Arslan, *age*, s.367-369.

¹³² *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.199.

yaşanan bir hadisedir. Bu noktada durulması gereken yeri bilmek önemlidir, aksi takdirde tarihî gerçekleri gözden kaybetme riski vardır.

Osmanlı müellifleri, özellikle tarih sahnesinden çekilmelerinin eşiğine yaklaşıldıkça Yeniçeriler hakkındaki bazı yazımlarında ölçüyü kaçırarak bahsedilen riskin doğmasına sebep olmuşlardır. Ama söz konusu süreçte Câbî Ömer Efendi gibi resmî makamlara hoş görünme kaygısı taşımadığı için olayları abartma veya çarpıtma lüzumu hissetmediği düşünülen müelliflerin de benzer uygunsuzluklardan bahsetmiş olmaları Yeniçeriler hakkında yazılanları sadece bir karalama kampanyası veya kurgu olarak kabul etmeyi zorlaştırıyor. Zaten Osmanlı müellifleri öyle yapmış, yani herhangi bir bilgi, duyum veya gözleme dayanmadan sadece Yeniçerileri kötülemek istemiş olsalardı, o isteği daha kolay bir şekilde yerine getirmek için - bu araştırma özelinde- kurguyu aralarında gezinen düşman casusları yerine düşmana casusluk etmekte olan Yeniçeriler ekseninde oluştururlardı. Evliya Çelebi de bu konuda onlara yardımcı olurdu. Çünkü kendisi hem bahsedilen sürecin hem de bütün politik ve çıkarıcı ilişkilerin uzağında birisi olarak meşhur seyahatnamesinde Hotin Kuşatması sırasında baş gösteren ve sefer dönüşünde II. Osman'ın katledilmesini kapsayacak kadar genişleyen Yeniçerilerin uygunsuz davranışları arasında düşmana casusluk etmek gibi daha kötü ve tehlikeli bir eylemin var olduğunu yazmıştır. Onun ifadesiyle, Yeniçerilerden bazıları kuşatma altındaki kale içerisinde bulunanlara kebab gönderip onlardan şarap almakla yetinmemiş, bir de düşmana casusluk etmişlerdir. Hatta Tatar kuvvetlerinin Osmanlı ordusuna katılımını geciktirdikleri tespit edilen Yeniçeri casuslarından bazılarının yakalanarak II. Osman'ın huzurunda katledildiği bilgisi de Evliya'nın kayıtları arasında yer alır.¹³³

Yeniçerilerin düşmana casus olarak hizmet vermek gibi bir uygunsuzluğun içerisinde bulduklarına ilişkin kayıtlardan bir diğeri ise Vakanüvis Şânî-zâde'ye aittir. Onun deyimiyle, Yeniçeri Ocağı her türlü şüphe uyandırır kimselerle dolup taşıdığından bir seferberlik anında Yeniçerileri eskiden olduğu gibi vilayet ve künyelerine bakarak bir araya getirmek artık imkânsız bir hale gelmiş, bin bir güçlkle cepheye sürülenlerse ya firar etmeyi ya da düşmana casusluk hizmetinde bulunmayı tercih eder olmuşlardır.¹³⁴ Bektaşî olması nedeniyle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra girilen temizleme hareketi kapsamında İstanbul'dan sürüldüğünden bahsedilen bir Osmanlı vakanüvisinin dahi eserinde o tarz kayıtlara yer ayırmış olması konu açısından oldukça dikkat çekicidir. Neticede genele teşmil edilecek kadar çok olmasa da böylesi örneklerin mevcudiyetine rağmen propagandist olmakla suçlanan Vasıf, Esad ve Şirvanlı Fatih efendiler gibi müellifler eserlerinde Yeniçerilerin düşmana casusluk etiklerine dair hiçbir ifadeye yer vermemişlerdir.

¹³³ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 1. Kitap, Haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2003, s.94.

¹³⁴ *Şânî-Zâde Târîhi*, C. I, s.459.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet Askeriye (C. AS), 71/3332; 10 Safer 1242/13 Eylül 1826.

Sivas Şerhiye Sicilleri (SŞS), 9 Numaralı Defter, s.117; Evâsıt-ı Zilkâde 1225/18-27 Aralık 1810.

B. Kaynak Eserler ve Araştırmalar

AHMED CEVDET PAŞA, *Tarih-i Cevdet*, C. III, V, VIII, XII, İstanbul 1301-1302.

AHMET CEVAD, *Tarih-i Askeri Osmani (Yeniçeriler)*, Kitab-ı Evvel, İstanbul 1299.

AKDAĞ, Mustafa, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozulması”, *AÜDTCF Dergisi*, C.V, S.3, Ankara 1947, ss.291-309.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, (1243-1453)*, C. I, Barış Kitabevi, Ankara 1999.

Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), Haz. Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2000.

ARSLAN, Mehmet, “Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair Edebî Bir Metin: Aynı'nin Manzum Nusretnâmesi”, *Osmanlı Edebiyat, Tarih, Kültür Makaleleri*, İstanbul 2000, ss.319-370.

ASIM TARİHİ, C. I, Ceride-i Havadis Matbaası, İstanbul, tarihsiz.

BEYDİLLİ, Kemal, “III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar”, *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, Ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul 2010, ss.27-57.

BEYDİLLİ, Kemal, “Sekbanbaşı Risalesi'nin Müellifi Hakkında”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.12, İstanbul 2005, ss.221-224.

BEYDİLLİ, Kemal, “Yeniçeri”, *TDV.İA*, C. 43, İstanbul 2013, ss.450-462.

BIRGE, John Kingsley, *Bektaşilik Tarihi*, Ant Yay., İstanbul 1991.

CÂBÎ ÖMER EFENDİ, *Câbî Târihi, (Tarih-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni)*, C. I-II, Haz. Mehmet Ali Beyhan, TTK, Ankara 2003.

CEVDET PAŞA, *Tezâkir, 40-Tetimme*, Yay. Haz. Cavid Baysun, TTK, Ankara 1991..

ÇAMUROĞLU, Reha, *Yeniçerilerin Bektaşiliği ve Vaka-i Şerriye*, Ant Yay., İstanbul 1991.

DEFTERDAR SARI MEHMED PAŞA, *Devlet Adamlarına Öğütler*, Haz. H. Ragıp Uğural, Kültür Bak. Yay., Ankara 1990.

DERİN, Fahri Ç., “Tüfengebaşı Arif Efendi Tarihçesi”, *Bellekten*, C. XXXVIII, nr.151, Ankara 1974, ss.379-443.

Dünya Casusluk Tarihi, C. I, Ed. Ercan Arıklı, Artel Yay., İstanbul 1974.

EBUBEKİR EFENDİ, *Vak'a-i Cedîd*, Tıp ve Fen Kitaphanesi, İstanbul 1332.

- ELİBOL, Ahmet, “Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü”, *Akademik Bakış*, C.3, S.5, 2009, ss.22-40.
- ENVERİ SADULLAH, *Tarih-i Enverî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Kısım, Nr.590.
- ES’AD EFENDİ, *Üss-i Zafer (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair)*, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yay., İstanbul 2005.
- Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 1. Kitap, Haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2003.
- FAROQHÎ, Suraiya, *Anadolu’da Bektaşılık*, Simurg Yay., İstanbul 2003.
- Georg Oğulukyan’ın Ruznamesi, 1806-1810 İsyânları, III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa*, Trc. Hrand D. Andreasyan, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1972.
- GOFFMAN, Daniel, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, Çev: Ülkün Tansel, İstanbul 2004.
- GOODWIN, Godfrey, *Yeniçeriler*, Çev: Derin Türkömer, Doğan Kitap, İstanbul 2008.
- HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ, *Telhîsü’l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Haz. Sevim İlgürel, TTK, Ankara 1998.
- Hülâsatü’l-keîâm fî reddi’l-avâm*, Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası İlâvesi, İstanbul, Tarihsiz.
- İLGÜREL, Mücteba, “Yeniçeriler”, *MEB.İA*, C. XIII, Eskişehir 1997.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, Çev: Halil Berktaş, Eren Yay., İstanbul 1997.
- KAFADAR, Cemal, “Yeniçeriler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.7, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1994, ss.472-476.
- Kavanin-i Yeniçeriyân*, Yay. Haz. Tayfun Toroser, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2011.
- Kitâb-i Müstetâb (Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar)*, Haz. Yaşar Yücel, TTK, Ankara 1988.
- Koçi Bey Risâlesi*, Haz. Zuhuri Danışman, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985.
- KOÇU, Reşad Ekrem, *Yeniçeriler*, Doğan Kitap, İstanbul 2015.
- KÜÇÜKYALÇIN, Erdal, *Turna’nın Kalbi, Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşılık*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 2013.
- LEWIS, Bernard, *İslam Dünyasında Yahudiler*, Çev: Bahadır Sina Şener, İmge Kitabevi, İstanbul 1996.
- MADEN, Fahri, “Yeniçerilik-Bektaşılık İlişkileri Ve Yeniçeri İsyânlarında Bektaşiler”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 73, Ankara 2015, ss.173-202.
- MELİKOFF, İrene, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, Çev: Turan Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1998.

- MUSTAFA KESBÎ, *İbretnümâ-yı Devlet*, Haz. Ahmet Öğreten, TTK, Ankara 2002.
- MUSTAFA NECİB EFENDİ, *Sultan Selim-i Sâlis Asrı Vekayi'i...*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1280.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, TTK, Ankara 1992.
- PAMUK, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yay., İstanbul 2009.
- SAHHÂFLAR ŞEYHİ-ZÂDE SEYYİD MEHMED ES'AD EFENDİ, *Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi*, (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle) 1237-1241/1821-1826, Haz. Ziya Yılmaz, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2000.
- SAKİN, Orhan, *Yeniçeri Ocağı, Tarihi ve Yasaları*, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2011.
- SHAW, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, Çev: Meriç Sobutay, Kapı Yay., İstanbul 2008.
- SUNAR, Mehmet Mert, "Ocak-ı Âmire'den Ocak-ı Mülga'ya Doğru: Nizâm-ı Cedîd Reformları Karşısında Yeniçeriler", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, Ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul 2010, ss.497-527.
- ŞÂNÎ-ZÂDE MEHMED 'ATÂ'ULLAH EFENDİ, *Şânî-Zâde Târîhi*, C. I, Haz. Ziya Yılmaz, Çamlıca Yay., İstanbul 2008.
- ŞİRVÂNLI FATİH EFENDİ, *Gülzâr-ı Fütûhât (Bir Görgü Tanığının Kalemiyle Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı)*, Haz. Mehmed Ali Beyhan, Kitabevi Yay., İstanbul 2001.
- UĞUR, Ahmet, "Âsaf-nâme-i Vezir Lütfi Paşa", *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, S. IV, Ankara 1980, ss.243-258.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, C. I, TTK, Ankara 1988.
- Vak'anüvîs Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, C. I, Haz. Ahmet Hezarfen, YKY, İstanbul 1999.
- Yayla İmamı Tarihçesi (Tarih-i Vekayi-i Selimiyye)*, Marmara Nadir Eserler Kütüphanesi, Demirbaş nr.12917/Y038.
- YENİÇERİ KÂTİBİ HASAN, *Prut Seferi'ni Beyanımdır*, Haz. Hakan Yıldız, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008.
- Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati, Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri*, Haz. Şamil Mutlu, İstanbul Üni. Ede.Fak.Yay., İstanbul 1994.
- Yeniçeriliğin İlgasına Dair Risale*, Millet Kütüphanesi, Ali Emirî-Tarih, nr: 655.